

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK ZA SOCIJALNI RAD

**UTICAJ OVISNOSTI O PSIHOAKTIVnim SUPSTANCAMA NA KRIMINALITET
MLADIH**
ZAVRŠNI RAD

Student: Dženita Gušić

Mentor: prof. dr. Suada Buljubašić

Sarajevo, maj 2021.

UVOD	4
1. METODOLOŠKI OKVIR RADA	6
Problem istraživanja	6
Predmet istraživanja	8
Kategorijalno pojmovni sistem	9
Ciljevi istraživanja	11
Naučni cilj	12
Društveni cilj	12
Sistem hipoteza	12
Generalna hipoteza	12
Posebne-pojedinačne hipoteze	12
Sistem varijabli	13
Nezavisna varijabla	13
Zavisna varijabla	13
Sistem indikatora	13
Način istraživanja	13
Naučna i društvena opravdanost	13
Vremensko i prostorno određenje istraživanja	14
2. VRSTE DROGA I NJIHOV UTICAJ NA PONAŠANJE	15
Vrste psihoaktivnih supstanci	15
Rizici kojima su izložene osobe koje konzumiraju psihoaktivne supstance	21
3. ZLOUPOTRBA PSIHOAKTIVNIH SUPSTANCI I NJENE POSLJEDICE	24
Počeci upotrebe psihoaktivnih supstanci kroz historiju	24
Počeci upotrebe psihoaktivnih supstanci na našim prostorima	25
Zloupotreba psihoaktivnih supstanci u adolescenciji	25
Adolescencija kao faktor rizika za razvoj ovisnosti	27
4. FAKTORI RIZIKA	31
Porodica kao riziko faktor za razvoj ovisnosti	31
Odgojne metode rizične za razvoj ovisnosti	31
Autoritativni roditeljski stil	32
Autoritarni roditeljski stil	32
Permisivni roditeljski stil	32

Indifirentni roditeljski stil	33
Društvo kao riziko faktor za razvoj ovisnosti	33
Profil ličnosti maloljetnika kao riziko faktor za razvoj ovisnosti	33
Kako se razvija zloupotreba droga i ovisnost	34
Znakovi upozorenja zloupotrebe droga kod tinejdžera	36
5. OVISNOST I KRIMINALITET	42
Pojava kriminalnog ponašanja	42
Kaznena djela izvršena pod dejstvom droga (psihofarmakološki kriminalitet)	45
Kaznena djela ovisnika sa ciljem pribavljanja droge (ekonomski kriminalitet)	46
Kaznena djela pomaganja pri zloupotrebi droge (sistemska kriminalitet)	47
Kaznena djela ilegalne distribucije droga	47
6. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	49
Uticaj porodice na početak upotrebe psihoaktivnih supstanci	49
Počeci i povod eksperimentisanja sa psihoaktivnim supstancama	50
Sredstva ovisnosti koja su bila najzastupljenija u upotrebi ispitanika	51
Potreba za novcem za nabavku psihoaktivnih supstanci kao motiv za činjenje krivičnih dijela	52
Vrste i učestalost krivičnih dijela	54
Faktori koji su doveli do prestanka činjenja krivičnih dijela	55
Studija slučaja	56
7. ZAKLJUČAK	60
8. LITERATURA	64

UVOD

Zloupotreba psihoaktivnih supstanci je jedan od najozbiljnijih problema sa kojim se današnje društvo suočava. Droga je od davnina pratila ljudski rod, što dokazuju i historijske činjenice. Biti u okovima droge znači izgubiti svoje dostojanstvo, samopoštovanje i identitet. To je stanje koje osobu dovodi do otuđenosti od sebe i svoje okoline. U periodu kada počinje uzimati psihoaktivne supstance osoba zaustavi svoj razvoj ličnosti i tako propusti priliku da upozna sebe. Bijeg u ovisnost znači nemogućnost suočavanja i nošenja sa životnim izazovima i poteškoćama. Upotreba psihoaktivnih supstanci prouzrokuje brojne štetne posljedice, kako za pojedinca, porodicu, tako i za cjelokupno društvo. Najteže posljedice za pojedinca su zdravstveni problemi, gubitak identiteta, zastoj ličnog rasta i razvoja. Porodica i društvo su ekonomski osiromašeni, jer ovisnici najčešće pribjegavaju vršenju kriminalnih radnji za potrebe ovisnosti. Društveno i socijalno okruženje pojedinca su faktori koji značajno utiču na nastanak ovisnosti. Porodica kao stub, temelj i primarna društvena grupa, a potom škola koja je nakon porodice najznačajniji izvor socijalizacije mladih. Porodica je značajan etiološki faktor za sprečavanje nastanka ovisnosti o psihoaktivnim supstancama, jer zdrava, stabilna porodica pogoduje razvoju zdrave i stabilne ličnosti. Nepovoljni društveni uticaji se odražavaju na porodicu i na pojedinca. Roditelji su sve više okupirani osiguranjem egzistencije, a sve manje su posvećeni jedni drugima i evidentan je manjak harmonične i podržavajuće atmosfere u porodici. Škola kao još jedan etiološki faktor zaštite i sprečavanja nastanka ovisnosti o psihoaktivnim supstancama na određeni način može da utiče na nastanak ovisnosti. Nastavnici ne primjećuju promjene u ponašanju i učenju kod učenike. Takođe se primjenjuju određene disciplinske mjere, a da se ne utvrdi razlog, niti uzrok ponašanja učenika. Sve to kod učenika podstiče razvoj problematičnog ponašanja i demotivaciju za učenjem i pohadjanjem nastave. Prvo eksperimentisanje sa psihoaktivnim supstanacama počinje uglavnom u dobi od 14 godina, a nekad i ranije. U početku je džeparac dovoljan da pokrije troškove eksperimentisanja. Nakon što osoba sve više uđe u problem sa drogom, pri čemu se razvije i ovisnost, počinje se javljati potreba za iznalaženjem drugih načina kako bi se došlo do novca za potrebe ovisnosti. Put u kriminal počinje otuđivanjem vrijednosti iz kuće, prevarama, manipulacijom unutar porodičnog domaćinstva. Nakon što se iscrpe navedene metode sticanja novca, pribjegava se radnjama koje ovisnika dovodi u sukob sa zakonom (krađe, razbojništva, posjedovanje i stavljanje u promet droga). Veza između ovisnosti i kriminala zavisi od niza faktora, što zavisi od određenih farmakoloških svojstava droge i njen uticaj na pojedinca, psihološki profil korisnika droge, kao i socijalno okruženje. Najčešće su tri vrste kriminalnih aktivnosti koje su

povezane za zloupotrebu psihoaktivnih supstanci: prva je vezana uz samu drogu (upotreba, posjedovanje, proizvodnja i stavljanje u promet), druga se odnosi na kriminalne radnje koje se dešavaju pod uticajem droge i treća vrsta su činjenje kriminalnih djela u svrhu sticanja sredstava za potrebe ovisnosti.

Razvoj ovisnosti kod svakog korisnika psihoaktivnih supstanci je izvjestan, ali može biti i individualan u zavisnosti od sredstva koje se konzumira. U vezi s tim će i kriminogeni faktori u ličnosti ovisnika imati svoj razvojni put. Od faze eksperimentiranja, do ovisnosti nije dug put (Klarić i Klarić, 2019).

Mladi u početnoj fazi uzimanja psihoaktivnih supstanci razvijaju sklonost ka lažima, da bi prikrali zloupotrebu ili minimizirali njenu opasnost. U toj fazi još uvjek nisu razvijena kriminalna ponašanja. Ovisnici su mnogo vještiji u osmišljavanju laži u poređenju sa drugim osobama iz bilo kojeg drugog kriminalnog miljea. Razvojem ovisnosti pojavljuju se sklonosti ka činjenju krivičnih djela (krađe, razbojničke krađe, prodaje ukradenih stvari), također dolazi do promjene karakternih osobina ovisnika, kao i životnih stavova. Povećanjem tolerancije na psihoaktivnu supstancu ulaze u nove kriminalne radnje preprodaje psihoaktivnih supstanci (dilanje).

Uz neminovine krađe, teške oblike tih djela, pojavljuju se i ubojstva, odnosno kaznena djela protiv života i tijela. Promatraljući šиру međunarodnu scenu koja se odnosi na nabavljanje sredstava za kupnju droga i na činjenicu da će u „bogatim društvima“ porodica koja ima finansijske prihode od više hiljada eura, duže moći finansirati potrebe ovisnog člana porodice, a samim time će i odgoditi njegov ulazak u zonu sekundarnog kriminala. Sve je prisutnije nasilje, gotovo u svim oblicima (Klarić i Klarić, 2019)

S obzirom na vrstu psihoaktivne supstance i njen uticaj na psihu ovisnika, može izazvati agresivno ponašanje bez očitog povoda. Takvu vrstu psihoaktivnih supstanci nazivamo stimulansi (kokain, amfetamin, ecstasy). Drugu vrstu agresivnog ponašanja može izazvati apstinencijska kriza (agresivnost sa povodom), koja se očituje prema osobama koje su dio ovisničke subkulture, kao i prema osobama koje su zbog prirode svog posla suočene sa zloupotrebljom (policija, zdravstveno, farmaceutsko i medicinsko osoblje).

Često je slučaj da ispoljavanje agresivnog i nasilnog ponašanja bude usmjereni prema članovima uže porodice. Ugroženost i nemoć da smire agresivnost ovisnog člana, zaštite sebe i ostale članove, pribjegavaju drugim načinima rješavanje porodičnog konflikta. Takve situacije rezultiraju uključivanjem i intervencijom drugih službi kao što su policija i psihijatrijske ustanove.

1. METODOLOŠKI OKVIR RADA

Problem istraživanja

Problem ovisnosti je sve izraženiji u našem društvu koji je u tjesnoj vezi i sa kriminalitetom. Zbog toga je uočavanje problema jedan od najbitnijih doprinosova u istraživanju, jer samo uočavanje važnih problema dovodi do značajnih istraživanja i otkrića. Formulacija problema je mnogo važnija od njegovog rješenja. Uočiti i sagledati stvarne probleme iz novog ugla, postaviti nova pitanja, otkriti nove mogućnosti, zahtijeva stvaralačku imaginaciju i predstavlja stvarni napredak nauke. Droga, pošast savremenog svijeta sve više je zastupljena među mladima, prije svega srednjoškolcima i studentima, a prosječna starost ovisnika iz godine u godinu se smanjuje. Aktuelna istraživanja dokazuju da drogu najviše koriste mladi u dobi između 14 i 25 godina života. Uzimaju je iz radoznalosti, dosade, potištenosti, emocionalnih poteškoća, želje za avanturom, slabosti da odbiju ponuđeni im izazov, kao i zbog nedostatka kvalitetne veze sa porodicom. Pitanje je kako se suprotstaviti ovom velikom poroku i zlu, koje mjere poduzeti i kako od njega zaštiti mlade? Kako reagovati i postupiti sa onima koji su već probali drogu i razvili ovisnost o njoj? Da bi smo našli riješenje na tom planu potrebno je, prvenstveno, izgrađivati svijest o tome šta je droga, kakve štetne posljedice uzrokuju njenom konzumiranju na pojedinca i na društvo, te upoznavati i otkrivati učinkovite metode u borbi protiv ovisnosti.

Činjenica od koje treba krenuti kada je u pitanju kriminal koji se veže za zloupotrebu psihoaktivnih supstanci je, da čovjek čim je posegnuo za supstancom ulazi u zonu kažnjavanja i kriminala. Mnogobrojna su mišljenja da postoje uzročne veze između ovisnosti o psihoaktivnim supstancama i kriminalnog ponašanja. Komzumiranje droga je faktor koji dovodi do kriminaliteta i socijalno-patološkog ponašanja. Ovisnici, naoko djeluju mirni i povučeni, ali im je sposobnost kontrole pritska veoma niska, tako da čak i beznačajan događaj može da izazove agresivno ponašanje. Ovisnik je uvijek na ivici psihičke rastrojenosti, jer su mu vremenom oslabile veze i odnosi sa realnim svijetom. Jedini njegov svijet interesovanja, okupacije i angažovanja vezan je za potrebu za supstancom. Ovisnici u početku najčešće kradu novac ili vrijedne stvari iz svojih kuća, koje prodaju po cijeni ispod pravih vrijednosti. Često su fokusirani na džeparenje, provale u tuđe stanove, trgovine, a ukradene stvari prodaju ili daju za drogu. Takođe se često bave falsifikovanjem recepata, obijanjem apoteka, prevarama i veoma često su izloženi ucjenama od strane pripadnika iste društvene skupine. Ovisnici pribjegavaju i nasilničkom ponašanju kada radi željenog cilja napadaju žrtvu (napadaju članove porodice, često slučajne prolaznike). U krivično pravnoj literaturi se navode četiri vrste

najčešćih delikata koje čine ovisnici: 1.Krivična djela ovisnika uzrokovana neodoljivom potrebom za pribavljanjem droge; 2.Krivična djela nastala uslijed poremećaja ličnosti nastalih zloupotrebom psihoaktivnih supstanci; 3. Krivična djela ilegalne trgovine u vezi sa proizvodnjom i stavljanjem u promet opojnih sredstava; 4. Krivična djela pomaganja pri zloupotrebi droge.

Postoji više podjela kriminaliteta koji se vežu uz zloupotrebu droga. Prema (Klarić i Klarić 2019) metodički pristup u smislu kriminalne morfologije, kao i području kriminalističke fenomenologije na taj oblik kriminala, mogla bi se kao najprihvatljivija uzeti podjela prema strukturi počinitelja, samom djelu, obilježju. Prema takvim pretpostavkama (Modly, Šuperina, Korajlić 2008.) kriminal koji se veže uz zlouporabu droga dijeli se na tri oblika i to:

- PRIMARNI kriminal gdje su zastupljene aktivnosti proizvodnje, prodaje, kupnje, općenito gledano distribucije, što je inkriminirano Zakonima (Kazneni zakon RH, Zakon o suzbijanju zlouporabe droga RH);
- SEKUNDARNI kriminal koji se odnosi na kaznena djela počinjena pod uticajem droge, u apstinencijskoj krizi, s ciljem nabavljanja droge, kao i sredstava za kupovinu droge;
- TERCIJARNI kriminal u kojem se kao počinitelji pojavljuju pojedinci, grupe, organizacije, i to uglavnom kroz organizovanu proizvodnju, krijumčarenje i ilegalnu trgovinu. Danas je taj oblik s elementima organizovanosti, prisutan kao važan dio međunarodnog organizovanog kriminala, gdje se uz droge pojavljuje oružje, terorizam, trgovina ljudima i dijelovima ljudskog tijela, međunarodna prostitucija, pranje novca.

Ako se detaljnije sagleda i proanalizira navedena podjela, može se zaključiti da je najstariji a i najzastupljeniji oblik kriminaliteta sekundarni kriminalitet. Sve spomenute podjele kriminaliteta ne možemo posmatrati odvojeno jer su oni usko povezani, odnosno kao počinitelji kaznenih djela pojavljuju se osobe iz različitih kriminalnih sredina (Klarić, 2007).

Poznato je da maloljetni korisnici psihoaktivnih supstanci prva kaznena djela (krađa, preprodaja PAS i sl.) čine kako bi osigurali sredstava za potrebe ovisnosti. Kako se ovisnost razvija, odnosno raste tolerancija na psihoaktivne supstance, tako je potrebna veća količina novca kako bi se zadovoljila potreba za supstancom. Samim tim ovisnici ulaze dublje u kriminal tj. skloniji su činjenju težih kaznenih djela (razbojnička krađa, proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga i sl.).

Prema (Klarić, 2007) sve aspekte zloupotrebe droga treba analizirati i pratiti kroz duži vremenski period. To je bitno da bi se rauzmjela zloupotreba, a takođe sam kontekst organizovanog kriminala gdje ovisnici imaju svoj „razvojni put“ u kriminalnom ponašanju.

Osnovni problem ovog istraživanja je prisustvo kriminalnog ponašanja među mladim, korisnicima psihoaktivnih supstanci. Ovisnost je direktno povezana sa različitim oblicima devijantnog ponašanja i kriminaliteta, pa se na taj način širi opseg njenog negativnog uticaja na ljudsku populaciju. Prema Koledin (2016) uticaj psihoaktivnih supstanci na ovisnika proizvodi takve posljedice da njegovo ponašanje postaje devijantno u mnogostrukom značenju. Sklonost ka kriminalnom ponašanju se očituje kroz provale, krađe, razbojništva u cilju obezbjeđenja novca, lakše i teže tjelesne povrede kao i ubistva zbog dugova. Prvi simptomi apstinencijske krize (bolovi, kašalj, proljev itd.), ukazuju na potrebu za novom dozom, a svakako treba imati u vidu i različite uticaje pojedinih stimulativnih tipova droga koje mogu i izazivaju agresivna i nasilnička ponašanja. Rezultat navedenih ponašanja često su teški zločini. Veliki broj agresivnih i nasilničkih obračuna među ovisnicima vrlo često se i ne prijavljuju, dok ne dođe do teških tjelesnih povreda ili smrti. Bez obzira na to kakve će posljedice svojim zločinom prouzrokovati ovisnici nepromišljeno djeluju ako im se zločin čini isplativ. U svijetu ovisnosti poimanje morala, ljubavi i drugih životnih vrijednosti ima sasvim druga obilježja i postoje „druga pravila igre“.

Predmet istraživanja

U okviru ovog istraživanja potrebno je utvrditi vezu između ovisnosti o psihoaktivnim supstancama i kriminalnog ponašanja. Neki od oblika kriminalnog ponašanja su: proizvodnja i stavljanje u promet droga, pljačke, razbojništva falsifikovanje, kao i nasilničko ponašanje pod uticajem droga. Ovisnik lako poduzima kriminalne radnje, jer je kontrola agresivnosti umanjena, tako da on često manipuliše sa svojim psihičkim funkcijama i sa svojim okruženjem. Droga utiče na ponašanje čovjeka i zavisno od vrste droge koja se konzumira postoje i različita ispoljavanja u ponašanju. Veliki broj istraživanja ukazuje na značajnu povezanost uzimanja droge i kriminalnog ponašanja. Obično postoje dvije vrste kriminalnih radnji. Prva je urađena pod dejstvom psihoaktivnih supstanci kada su moralne kočnice oslabljene i ovisnik lakše pristupa činjenju kriminalnih djela. U tom slučaju kriminalna djela imaju nasilnički karakter i jaču impulsivnost pri njihovom izvršenju. Ako se krivično djelo čini pod uticajem psihoaktivnih supstanci, kakav je naprimjer kokain, ispoljava se veća agresija i impulsivnost. Druga je

urađena kada je ovisnik u stanju apstinencijske krize i osjeća grozničavu potrebu nabavke i konzumiranja droge, za što su neophodna finansijska sredstva, a da bi ih obezbijedio čini krivičnu radnju. U izvršenju ovakvih krivičnih djela uglavnom ne postoji impulsivnost, ni planiranje za izvršenje, već se djelo obavlja kad im se ukaže i najmanja prilika. Najveći broj krivičnih djela koja čini ovisnik je imovinske prirode, kako bi protivpravno obezbijedio sredstva za nabavku droge. Obično su zastupljene različite vrste krađe, razbojničke krađe, iznuda, nasilničko ponašanje sa tjelesnim povređivanjem, posjedovanje oružja, kao i posjedovanje i preprodaja psihoaktivnih supstanci. Ovisnici koji se upuštaju u krivična djela obično imaju visoko mišljenje o sebi i svojim mogućnostima, lažno samopouzdanje, kritikuju svoje najbliže, zahtijevaju razne povlastice, nastupaju hrabro, mada se u suštini radi o plašljivim i nesigurnim osobama, koje ponekad pri vršenju krivičnih radnji ispoljavaju takvu lukavost, podmuklost i brutalnost koju je teško razumjeti.

Kategorijalno pojmovni sistem

- **Droga** je prirodna ili sintetička hemijska supstanca koja utiče na promjene u fiziološkim i psihičkim funkcijama te bitno mijenja ponašanje i svijest (Sakoman, 1995).
- **Psihoaktivna supstanca** je hemijska tvar koja djeluje na središnji nervni sistem i tako mijenja psihofizičko funkcionisanje čovjeka, njegove psihičke procese (osjećaje, percepciju, mišljenje, govor, raspoloženje) i njegovo ponašanje. Ovo djelovanje može biti uzbudjujuće, umirujuće, uspavajuće, te djelovanje anestetika, analgetika, alkohola i psihodelika. Dakle, to je naziv za farmakološko sredstvo koje djeluje na doživljavanje i ponašanje i koje može dovesti do oštećenja zdravlja; tjelesnog ili psihičkog (Brlas, 2011).
- **Ovisnik** je osoba koja zloupotrebljava psihoaktivne supstance
- **Ovisnost** je stanje fizičkog i psihičkog navikavanja na drogu, pri čemu se vremenom razvija tolerancija, a javljaju se karakteristični simptomi odvikavanja kada se prekine uzimanje droge.

Ovisnost se definše kao psihičko, a ponekad i fizičko stanje koje prati promjena ponašanja, a što uključuje neodoljivu potrebu za stalnim ili povremenim uzimanjem droge, kako bi se postigao njen psihički učinak ili da bi se izbjegla kriza zbog njenog ne uzimanja (Brlas, 2010).

Brlas (2010), prema (Hotujac, 1992) ističe da Svjetska zdravstvena organizacija definiše ovisnost kao psihičko i fizičko stanje organizma koje nastupa uslijed interakcije između

živog organizma i droge, okarakterisano promjenom ponašanja i drugim reakcijama, a koje uvijek uključuje prinudu da se uzima droga, trajno ili privremeno, kako bi se postigao njen učinak, ili da bi se izbjegle tegobe nastale zbog nedostatka droge.

- **Zloupotreba droga** je povremeno ili kontinuirano uzimanje droge u nemedicinske svrhe. Isti termin se koristi i u širem kontekstu ilegalne trgovine, krijumčarenja, ilegalne proizvodnje i sl.
- **Halucinacije** su percepcije koje izaziva upotreba halucinogenih droga i nisu objektivne ni realne, jer ne postoje slušni i vizuelni podražaji.
- **Fizička ovisnost** je stanje organizma u kojemu se razvijaju isključivo fizičke reakcije na uzimanje droge i/ili apstinenciju od droge u smislu nekontrolisane potrebe za drogom. Može se opisati i kao skupina fizioloških promjena koje se razvijaju nakon ponavljane upotrebe pojedinih supstanci i redovno uključuju jaku potrebu za uzimanjem te supstance i koriguju upotrebu te supstance (najčešće u smjeru povećanja unosa za željeni učinak) (Brlas, 2011).
- **Psihička ovisnost** je stanje organizma u kojemu se razvijaju isključivo psihičke reakcije na uzimanje droge i/ili apstinenciju od droge u smislu nekontrolisane želje za drogom. Može se opisati i kao skupina pojave ponašanja i kognicije koje se razvijaju nakon ponavljane upotrebe pojedinih supstanci i redovno uključuju jaku želju za uzimanjem te supstance kao i poteškoće u kontroli ponašanja. Navedene poteškoće dovode do navikavanja na drogu (Brlas, 2011).
- **Ovisničko ponašanje**
Prema (Klarić i Klarić, 2019) to je ponašanje koje podrazumjeva zloupotrebu sredstava ovisnosti (droga). Ovisničko ponašanje ne vodi uvjek u ovisnost, ali je takvo ponašanje rizično za nastanak ovisnosti. Međutim, iako ovisničko ponašanje ne mora završiti ovisnošću, jer se može samo eksperimentisati sa sredstvima ovisnosti, ovisnost svakako uključuje ovisničko ponašanje osobe koja uzima sredstva ovisnosti (drogu). Važan segment ovisničkog ponašanja, posebno u dugogodišnjem ovisničkom načinu života, jest tvrdokornost toga ponašanja i otpornost na promjene. Ovisnici usvajaju navike i životni stil koji uključuju aktivnosti usmjereni pronalaženju i zloupotrebi droge i koje zbog adiktivnosti djelovanja droge koju zloupotrebljavaju vrlo teško, a ponekad i nemoguće mijenjati.
- **Predoziranje**
Predoziranjem nazivamo pojavu ili stanje kada se razvojem tolerancije na sredstvo ovisnosti (drogu) u organizam unosi sve veća količina supstance radi postizanja istoga

učinka prethodnog, te kada se unese ona količina supstance koja označava prelazak granice tolerancije organizma na tu supstancu (Klarić i Klarić, 2019).

- **Psihosocijalni tretman** uključuje različite nefarmakoterapijske intervencije za učinkovit i cjelokupan tretman ovisnosti o drogama ili upotrebe ilegalnih droga. (Smjernice za psihosocijalni tretman o drogama u zdravstvenom, socijalnom i zatvorskom sustavu, prosinac 2019).

- **Apstinencija**

Mnogi žele prestati s ovisničkim ponašanjem, žele se odvirknuti i u jednom trenutku prestaju s uzimanjem droge te započinju apstinenciju.

Prema Brlas (2011) apstinencija je uzdržavanje od uzimanja droge.

- **Apstinencijska kriza** je skup znakova i smetnji koji se javljaju nakon prestanka uzimanja sredstva ovisnosti. Kriza se razlikuje u odnosu na sredstvo ovisnosti. Ponekad se radi o tjelesnim i psihičkim teškoćama, a ponekad su dominantne psihičke smetnje (Sakoman, 1995).
- **Tolerancija** je stanje u kojem pojedinac mora uzimati sve veće i veće količine droge da bi postigao željeni učinak (Sakoman, 1995).

Prema Brlas (2011) tolerancija je stanje kada ovisnik ne može postići željeni efekat supstance sa količinom droge koju je koristio do tada, te mu je neophodna veća količina sredstva.

- **Delinkvencija**

Koledin prema Krneta (2004) smatra da se pojam delinkvencija odnosi na kršenje zakonskih, društvenih ili moralnih normi i propisa, uglavnom od strane adolescenata.

Ista autorka prema Jašović (1983) navodi da se pojam delinkvencije može promatrati kroz pojam društvene neprilagođenosti.

Ciljevi istraživanja

Cilj istraživanja je ustanoviti da li ovisnici najčešće pribjegavaju vršenju kriminalnih dijela za potrebe ovisnosti i da li su za istu stvar spremni počiniti i različite oblike nasilja.

Naučni cilj

Neophodan je složen, sistematican, multidisciplinaran pristup u iznalaženju načina za riješavanje svih oblika i faza problema uzrokovanih zloupotrebom psihoaktivnih supstanci. Važne su i neophodne stručne, sistemske, dobro koordinirane i kontinuirane aktivnosti na svim poljima prevencije i represije, te razvijanje resursa i kapaciteta za suzbijanje problema vezanih za upotrebu psihoaktivnih supstanci.

Društveni cilj

Neophodno je spriječiti osobe koje konzumiraju psihoaktivne supstance u vršenju krivičnih dijela. Potrebno je poduzeti jačanje socijalne svijesti, jačanje uvjerenja o štetnosti i posljedicama zloupotrebe droga kako bi se ovisnici odvratili od vršenja krivičnih dijela. Jačanje institucionalnih kapaciteta, kao i odgovornije i aktivnije uključivanje društva.

Sistem hipoteza

Generalna hipoteza

Ovisnici ispoljavaju različite oblike devijantnog ponašanja. Kriminalnim radnjama dolaze do novca za potrebe ovisnosti.

Posebne-pojedinačne hipoteze

- Evidentirana je raširenost raličitih oblika devijantnog ponašanja među ovisnicima
- Ovisnici ispoljavaju nasilničko ponašanje uz primjenu fizičke sile
- Žrtve nasilničkog ponašanja su članovi porodice i sugrađani

- Veliki broj ovisnika za potrebe droge čine kriminalna djela, kao što su krađa, razbojništvo, teške i lake tjelesne povrede, ugrožavanje sigurnosti
- Proizvodnja i stavljanje u promet psihoaktivnih supstanci

Sistem varijabli

Nezavisna varijabla – Pod dejstvom psihoaktivnih supstanci, ovisnici su skloni nasilničkom ponašanju i vršenju kriminalnih radnji.

Zavisna varijabla – Nasilničko ponašanje i kriminalne radnje su instrument koji ovisniku omogućava da dođe do sredstva za potrebe ovisnosti.

Sistem indikatora

Sve učestaliji podaci objavljeni u javnosti, a vezani za različite vrste nasilja i kriminalnih radnji, ukazuju da su počinitelji ovisnici o psihoaktivnim supstancama. Također je prisutan veliki strah i zabrinutost građana za sigurnost u zajednici.

Način istraživanja

Prilikom izrade teze, a u skladu sa problemom i predmetom istraživanja, koristiće se sljedeće metode istraživanja: retrospektivna, deskriptivna, analiza sadržaja dokumenata, te tehnika anketiranja. Istraživanje će biti provedeno među bivšim i sadašnjim korisnicima Terapijske zajednice „Kampus“ Sarajevo.

Naučna i društvena opravdanost

Potrebno je kroz preventivne programe u školama ili nevladinim organizacijama podsticati mlade ljude da ispolje neke svoje kvalitete i potencijale na konstruktivan način. Također je bitno unaprijediti njihov asertivni potencijal (kroz npr. komunikativne vještine) da mogu da

se odupru i izbjegnu negativan uticaj vršnjaka. Važno je osnažiti psihološke resurse mladih da bi bili sposobni da na konstruktvan način rješavaju svoje eventualne psihičke probleme. Poželjno bi bilo da svaka lokalna zajednica ponudi mladim ljudima psihološka savjetovališta u kojima će moći dobiti potrebnu podršku i savjet. Pri tome psihološka savjetovališta trebaju biti dostupna svim mladima, bez obzira na socijalni status.

Vremensko i prostorno određenje istraživanja

Istraživanje je provedeno u toku 2020-te godine. Za potrebe ovog rada teritorijalno je određen prostor Terapijske zajednice „Kampus“ Kantona Sarajevo. Istraživanje je provedeno među bivšim i sadašnjim korisnicima ustanove.

2. VRSTE DROGA I NJIHOV UTICAJ NA PONAŠANJE

Vrste psihoaktivnih supstanci

Droge kao prirodne ili hemijski proizvedene supstance konzumiranjem utiču na psihičko i fizičko stanje pojedinca (promjene raspoloženja, koncentracije opažanja i dr.). (Sakoman, 1995)

Prema Sakoman (2002) u odnosu na djelovanje na centralni nervni sistem psihoaktivne supstance se mogu podijeliti u četiri kategoprije:

- Psihodepresori (supstance koje imaju umirujuće i uspavljajuće dejstvo: herion, morfij, kodein, metadon i sl.)
- Psihostimulatori (sredstva koja stimulišu mozak: amfetamin, kokain i sl.)
- Halucinogeni (sredstva koja izazivaju halucinacije ili iskrivljen doživljaj realnosti: LSD, meskalin i sl.)
- Psihoaktivne supstance miješanog dejstva (kanabinoidi marihuana i hašiš, ecstazsy...)

Psihodepresori

Klarić (2007) opisuje kao supstance koje djeluju na centralni nervni sistem tako što mu uz stvaranje mirnoće i opuštenosti smanjuje i aktivnost i životne funkcije. U medicini se psihodepresori uz kontrolisano korištenje i preporuku od strane nadležnog ljekara koriste kao sredstva za umirenje i spavanje.

Supstance sa psihodepresivnim efektima su: barbiturati, benzodiazepini, opijati i opioidi.

Psihodepresori su supstance koje imaju umirujuće djelovanje na centralni nervni sistem, te usporavaju fizičke i psihičke funkcije organizma. Karakteristika ovih supstanci je da smanjuju anksioznost i napetost, usporavanju vrijeme reakcije, otežavaju koordinaciju pokreta i utiču na rasuđivanje. U većim dozama moguć je poremećaj svijesti, stanje kome, čak može izazvati i smrt. (Pekić i Smailbegović i sar., 2005)

Barbiturati

Sakoman (1995) ističe da su barbiturati lijekovi koji se u medicini koriste za liječenje epilepsije, za opuštanje, spavanje, kao i za anesteziju kod operativnih zahvata. Barbiturati se legalno

dobivaju na liječnički recept ali se mogu i nabaviti na ilegalnom tržištu. Nekontrolisana upotreba barbiturata stvara ovisnost.

Efekti i posljedice

Napete i anksiozne osobe veoma brzo razvijaju psihičku ovisnost, jer se uz ovu supstancu oslobođaju napetosti i pruža im ugodna i opuštajuća osjećanja, a i fizička ovisnost se razvija veoma brzo.

Veće doze barbiturata mogu izazvati efekte koji su nepredvidljivi u smislu emocionalnih reakcija, psihičke rastrojenosti, konfuzije, gubljenja svijesti, samoozljeđivanja, prestanak disanja i smrt. Rizik se poveća ukoliko se uz barbiturate koristi i alkohol. Dugotrajno uzimanje barbiturata dovodi do stvaranja psihičke i fizičke ovisnosti. (Pekić i Smailbegović i sar. 2005)

Benzodiazepini

Najčešće korišteni ili zloupotrebljavani benzodiazepini su Valium i Xanax. Pokazali su se efektnim u otklanjanju anksioznosti, straha, nesanice i napada panike.

Efekti i posljedice

Dugotrajna upotreba benzodiazepina stvara psihološku ovisnost, što kod konzumenta dovodi do gubitka samopouzdanja i usmjerenosti za nabavku i ponovnu upotrebu supstance. Strah od ponovne pojave anksioznosti sprečava korisnika da prestane sa uzimanjem supstance. Posljedice se odražavaju na smanjenje funkcionalnosti u školi, poslu, u kući, rizik od nesreća u saobraćaju, suicida, takođe izaziva agresivno ponašanje što u konačnici vodi osobu u disfunkcionalno stanje. (Pekić i Smailbegović i sar. 2005)

Opijati i opioidi

Opijati su psihоaktivne supstance prirodnog porijekla i nalaze se u soku maka, u opijumu, sadrži mnogo alkaloida od kojih su dva sredstva ovisnosti morfin i kodein. Iz morfija se dobiva najjača i najmoćnija droga heroin. Opiodi su sintetičke ili hemijske psihоaktivne supstance koje imaju slično dejstvo kao prirodni opijati. Najpoznatiji opioid je metadon koji se koristi za liječenje heroinskih ovisnika (Sakoman, 2002).

Heroin

Čisti heroin je bijele boje. Na ilegalnom tržištu se pojavljuje u nijansama od bijele do smeđe boje, jer mu dileri dodaju različite supstance kako bi dobili na količini, od kojih su neke čak i otrovne. To je razlog što se ne zna jačina heroina koja se uzima (Pekić i Smailbegović i sar., 2005).

Efekti i posljedice

Heroin se najčešće koristi direktnim ubrizgavanjem u venu ali se može koristiti i ušmrkavanjem i pušenjem. Nakon početne euforije čije je trajanje nekoliko sekundi do nekoliko minuta, korisnik se osjeća pospano, zjenice su mu sužene, mentalne funkcije su zamagljene, a rad srca i disanja usporeno. Ovi efekti traju od 3 do 5 sati, zavisno od količine doze.

Prema Klarić (2007) heroin kao vrlo jaka psihoaktivna supstanca djeluje direktno na centralni nervni sistem. Uticaj heroina se odražava na kardiovaskularni sistem, dišne puteve, smanjuje vid, smanjuje crijevne aktivnosti. Kod korištenja heroina javljaju se komplikacije kao što su upala pluća, ciroza jetre, a kod ovisnika koji koriste intravenske aplikacije moguć je Hepatitis i HIV.

Upotreboom heroina osoba ispoljava ravnodušnost, smirenost i opuštenost. Dugotrajna upotreba dovodi do toga da osoba postaje emotivno nedodirljiva, djeluje bezosjećajno, jer je droga zatupljuje. U početnoj fazi ovisnosti kad konzumenti još uvijek mogu da prikriju upotrebu djeluju ljubazno i komunikativno. Ukoliko se kritikuju ili ne uspiju nabaviti drogu ispoljavaju agresivnost i razdražljivost (Sakoman, 2002)

Psihostimulansi

Psihostimulansi su supstance koje djeluju podražujuće na centralni nervni sistem, te utiču na poboljšanje raspoloženja, budnost i mentalnu aktivnost. U medicini se koriste za otklanjanje umora, za liječenje depresije, pružaju dodatnu energiju i euforiju. U ovu grupu supstanci ubrajamo amfetamine i kokain (Pekić i Smailbegović i sar., 2005).

Amfetamini

Amfetamini spadaju u grupu sintetičkih stimulansa, a koriste se u medicini kao sredstvo protiv umora. Pojavljuju se u obliku tableta i kapsula i uzimaju se oralno. Najpoznatija supstanca iz grupe amfetamina je speed.

Efekti i posljedice

Amfetamini su obično u obliku tableta ili praha bijele ili bjeložučkaste boje. Konzumiraju se gutanjem, ušmrkivanjem ili direktnim ubrizgavanjem u venu. Pod dejstvom amfetamina osoba postaje energična, nemirna, uzbudjena, ne osjeća glad i gubi potrebu za snom. Takođe, pod dejstvom amfetamina osoba je veoma izdržljiva i pokazuje potrebu za pretjeranom aktivnosti. Vrlo često se amfetamini koriste kao doping u sportu. Dejstvo amfetamina traje šest do osam sati. Pod dejstvom ovih psihoaktivnih supstanci nije toliko izražena euforija i ako se ne uzme velika doza osoba izgleda normalno, ali se ubrzava puls, podiže krvni pritisak i tjelesnu temperaturu (Sakoman 2002).

Pekić i Smailbegović i sar. (2005) ističu da dejstvo amfetamina može izazvati ubrzano disanje i rad srca, da uzrokuju probleme sa spavanjem, te da su zenice proširene. Neke od nus pojava su nemir, drhtanje, znojenje, anksioznost, glavobolja, zamagljen vid, vrtoglavica, nepravilan rad srca, i bolovi u prsima. Kod nekih ovisnika se javlja osjećaj moći i superiornosti, kao i izraženja agresivnosti. Predoziranjem javljaju se halucinacije, iluzije, povišena temperatura, delirijum, napadi, koma, moždani i srčani udar i smrt.

Kokain

Kokain je psihoaktivna supstanca koja izaziva najjaču psihičku ovisnost. Supstanca je bijele boje i obično se pojavljuje u prahu. Konzumiranje kokaina ne stvara fizičku ovisnost, ali zbog trenutne euforije koju izaziva upotreba ove supstance, stvara neodoljivo želju ovisnika za ponovnim uzimanjem, te stvara psihičku ovisnost (Sakoman, 2002).

Prema Klarić (2007) kokain je osnovni alkaloid kokinih listova i hemijski se može odvojiti od listova. Ta supstanca je kristalni prah koji izgleda kao snijeg i miješa se sa bornom kiselinom ili natrijev karbonatom.

Efekti i posljedice

Konzumiranjem kokaina kod osobe se javlja osjećaj intenzivnog zadovoljstva, osjeća se budno, energično i samopouzdano. Takođe, ubrzava se rad srca, povećava se krvni pritisak, zjenice se proširuju, dolazi do ubrzanog disanja, kao i gubitka apetita i potrebe za spavanjem. Predoziranje dovodi do euforije, anksioznosti, nemira, trzanja, halucinacija, glavobolje, čudnog i nasilnog ponašanja, mučnine, kao i do otkazivanja bubrega, srčanih i moždanih udara, kome i smrti (Pekić i Smailbegović i sar. 2005).

Klarić (2007) naglašava da kokain uz vrlo jaku psihičku ovisnost, kod stalne upotrebe često izaziva hiperstimulaciju, probavne smetnje, povraćanje, gubitak apetita i tekućine te povremeno grčenje i stvara paranoidne psihoze. Konstantno ušmrkavanje oštećuje sluznicu i nosnu šupljinu.

Iako kokain razvija veoma jaku psihičku ovisnost i brzo se razvija za ovu psihohaktivnu supstancu fizička ovisnost nije karakteristična. U slučaju naglog prestanka uzimanja kokaina javlja se apstinencijska kriza koju prate bolovi u mišićima, nezaustavljivo drhtanje, poremećaji jedenja i spavanja, depresija, nervozna, razdražljivost i jaka žudnja za drogom. Apstinencijska kriza može trajati i nekoliko sedmica (Pekić i Smailbegović i sar., 2005)

Halucinogeni

Halucinogene psihohaktivne supstance djeluju na centralni nervni sistem stvarajući raspoloženje i promjene u percepciji od iluzija do halucinacija. Takođe, mogu pokrenuti psihotične reakcije kao što su gubitak kontakta sa realnošću, stvaranje halucinacija te dovesti osobu u stanje šizofrenije (Klarić 2007).

Promjene u percepciji realnosti je jedna od sposobnosti koju stvaraju halucinogene supstance. Korištenjem halucinogena osoba vidi, čuje i opaža stvari koje joj se čine stvarnim, ali zapravo ne postoje (Pekić i Smailbegović i sar., 2005).

Prema Sakoman (2002) halucinogeni su psihohaktivne supstance koje nakon konzumiranja djelujući na centralni nervni sistem uzrokuju poremećaj većine psihičkih funkcija, posebno opažanja. Pod dejstvom ovih supstanci osoba može stvoriti iluzije i halucinacije, kao i vidjeti nešto što niko ne vidi, odnosno stvoriti iskrivljenu sliku sebe i svijeta oko sebe.

Najrašireniji predstavnici halucinogenih droga su: LSD-25, meskalin i psilocibin. Kao posebna kategorija mogu se uvrstiti i dizajnerske droge: ecstasy, fenciklidin (PCP), mada to nisu klasične halucinogene droge.

LSD-25

LSD (lysergic acid diethylamide) je jedna od najsnažnijih i najmoćnijih psihohaktivnih supstanci koje čovjek poznaje. Samo 30 grama LSD-a može da stvori klinički efekat kod 300 000 ljudi. LSD je bez mirisa i ukusa, to je bijeli prah u vidu tableta i kapsula. Rastopa se u tekućini i

nakapava na kocku šećera, papir za upijanje tinte ili poštanske marke (Pekić i Smailbegović i sar., 2005)

LSD je veoma jaka psihoaktivna supstanca i dovoljna je mikroskopska kap za željeni efekat. Sve što se može progutati može koristiti kao nosilac za konzumaciju ove supstance (Sakoman, 1995).

Efekti i posljedice

Pod dejstvom LSD-a osoba doživljava iluzije, a prilikom konzumiranja većih doza javljaju se i halucinacije. Proširene zjenice, povišena tjelesna temperatura, povećan krvi pritisak, dezorientacija su fiziki simptomi da je neka osoba konzumirala LSD. Takođe, može doći do paranoje, tjeskobe, gubitka kontrole, zbumjenosti i psihoze (Sakoman, 1995).

Klarić (2007) navodi da doza od 0,5 do 1 grama po kilogramu tjelesne mase normalnog čovjeka uzrokuje psihozu sličnu šizofreniji, a rasoploženje osobe varira od euforije do depresije. Takve osobe često imaju halucinacije u bojama, uz prolaznu paranoju.

Psihoaktivne supstance miješanog dejstva (kanabinoidi marihuana i hašiš, ecstazsy...)

Kanabinoidi

U ovu grupu psihoaktivnih supstanci spadaju marihuana, hašiš i haišišovo ulje.

Marihuana

Marihuana je psihoaktivna supstanca koja se dobija iz suhog lišća i cvjetova ženske konoplje, poznate pod nazivom Cannabis indica ili Cannabis sativa. Aktivni sastojak marihuane je tetrahidrocanabinol (THC). Marihuana se najčešće zloupotrebljava pušenjem.

Efekti i posljedice

Korištenjem marihuane osobe se mogu se osjećati slobodnom, opuštenom i otvorenom. Čula mirisa i sluha postaju intenzivnija, a boje izgledaju jače. Kod nekih korisnika se javlja osjećaj sreće i postanu razgovorljivi, a neki postanu šutljivi i povučeni. Pod dejstvom marihuane osoba ima crvene, zakrvavljenе oči, nerazgovjetno priča i vrlo često se smije bez razloga. Takođe,

slabi koordinacija pokreta, te je osoba nespretna i vrijeme reakcije je usporeno (Pekić i Smailbegović i sar., 2005).

Sakoman (2002) ističe da kad psihoaktivna supstanca u marihuani THC (tetrahidrokanabinol) dospije u mozak izaziva različita dejstva: umiruje, opušta i relaksira, a pomalo i stimulira. Kod osjetljivih osoba može doći do iskrivljene percepcije okoline.

Ecstasy

Ecstasy je halucinogena droga koja se najčešće pojavljuje u vidu raznobojnih tableta sa različitim utisnutim znakovima. Vrlo rijetko se pojavljuje u vidu praha koji se ušmrkava ili rastvara i injicira.

Efekti i posljedice

Ecstasy je halucinogena psihoaktivna supstanca čije je dejstvo kombinacija amfetamina i LSD-a. Pod dejstvom ove supstance osobe povećavaju raspoloženje dobivaju osjećaj povećane snage i energije, nemaju osjećaj umora niti pospanosti. Nakon prestanka djelovanja supstance dolazi do slabljenja mentalne i fizičke kondicije, a sve do stanja teškog osjećaja umora, iscrpljenosti i depresije. Dugotrajna upotreba ove supstance uzrokuje pad imuniteta što dovodi lakšeg oboljevanja od raznih infektivnih bolesti (Sakoman, 1995).

Rizici kojima su izložene osobe koje konzumiraju psihoaktivne supstance

Osobe koje konzumiraju psihoaktivne supstance izložene su rizicima zdravstvene, ekonomске i zakonske prirode. Dugogodišnja upotreba psihoaktivnih supstanci narušava zdravlje u smislu sticanja hroničnih oboljenja (hepatitis, HIV i sl.), kao i ekonomski jer svakim danom je potrebno više novca da bi se izbjegla apstinencijska kriza. Svi ovi faktori ga uvode u zonu društveno neprihvatljivog ponašanja, pa do sukoba sa zakonom.

Klarić (2007) mišljenja je da je teško odgovoriti zašto ljudi uopšte počinju koristiti psihoaktivne supstance kao i naći pravi razlog koji je neku osobu odveo u svijet droge. Isti autor navodi neke razloge koji mogu čovjeka dovesti do ovisnosti:

- Narušena porodična harmonija dovodi do konfliktnih situacija koje utiču na emocionalno stanje pojedinca

- Uticaj djevojke/momka, prijatelja, vršnjaka, rođaka i sl.
- radoznalost i želja za eksperimentisanjem
- Bijeg od realnosti
- Razne seksualne devijacije (želja za većom seksualnom potencijom)
- Potreba za dokazivanjem
- Želja za imitacijom negativnih osobina kod određenih popularnih osoba iz svijeta muzike, glume i sporta

Korisnici psihohemikalnih supstanci izloženi su raznim rizicima. Takvi rizici se još nazvaju i klopkama (Klarić, 2002).

PRAVNE KLOPKE kojima su izloženi ovisnici su:

- Kaznena djela koja ovisnici čine kako bi došli do sredstava za nabavku droge vode ih u zonu kažnjivosti odnosno postaju objekat pravosuđa i cijelog represivnog sistema.

SOCIOLOŠKE KLOPKE ogledaju se u tome što ovisnik s vremenom postaje:

- Nesposoban za rad i privređivanje
- Nesposoban za brak i porodicu
- Postaje socijalno neprihvaćen i često ga okolina identificira kao kriminalca
- Dolazi do sociološkog propadanja ličnosti

ZDRAVSTVENE KLOPKE

- Smrt predoziranjem
- Anafilaktička smrt
- Pojava artifijelne psihoze ili latentne psihoze
- Uzrok smrти masna ili zračna embolija
- Zamjena droge sa smrtnim posljedicama
- Zarazne bolseti i razne infekcije
- Invertiranje seksualnog nagona
- Nesretna smrt kod udisanja ljepila tzv. udahnuta smrt

- Fizička i psihička ovisnost
- Propast psihološkog integriteta ličnosti
- Propadanje u fizičkom smislu

VIKTIMOLOŠKE KLOPKE

- Ovisnici lako postaju žrtve zbog slabljenja osjećaja i neodgovarajuće reakcije na opasnost (distorzija opažanja)
- Pod dejstvom psihoaktivnih supstanci dolazi do promjene stanja svijesti i samim tim izloženost riziku i ugrožavanju sigurnosti javnog prometa
- Ovisnici svojim stanjem i ponašanjem provociraju potencijalne kriminalce (seksualne i druge) da nad njima počine određeni prekršaj
- Ako su agresivni postaju objekat nasilja

3. ZLOUPOTREBA PSIHOAKTIVNIH SUPSTANCI I NJENE POSLJEDICE

Počeci upotrebe psihoaktivnih supstanci kroz historiju

Karakteristika čovjeka jeste želja za promjenom stanja svijesti i drugaćijeg osjećaja. Razlog tome je ljudsko nezadovoljstvo iz čega proizilaze besmisleni potezi. U savremenom dobu, to nezadovoljstvo je jako zastupljeno i potiče čovjeka na traganje za boljim osjećajem, drugaćijim iskustvima ili bijeg iz realnosti.

Čovjek je još od davnina posezao za drogom, a što je dovodilo promijene psiho-fizičkog ponašanja, a koje je vodilo ka ovisnosti sa svim ostalim pratećim negativnim učincima. (naprimjer: rimski car i stoički filozof Marko Aurelije 121. – 180. god. umro je kao ovisnik od opijuma, u Widoboni, današnjem Beču. Njegova ovisnost rezultirala je za okolinu neobjašnjivim odlukama i postupcima, ali i agresijom) (Klarić, 2002).

Pretpostavka je da se droga pojavila još u doba pračovjeka, što potvrđuju pronađene ucrtane čahure maka na zidovima špilja pračovjeka (Kromanjon, Francuska). Sve to je otvorilo naučna razmišljanja da je droga počela pratiti čovjeka bilo kao medikament (lijek) za ublažavanje boli, smirenje ili druge zdravstvene tegobe, ali i kao prateće sredstvo u vjerskim obredima, ceremonijama, posebnim prilikama, mijenjajući čovjeku psiho-tjelesno ponašanje, djelimično ili u cijelosti (Klarić, 2002). Isti autor navodi da se čovjekova manipulacija drogom nalazi se i u „Sumeranskim pločicama“ na području donje Mezopotamije (današnji Irak) i to 5000 godina prije naše ere, kao i da Homer u „Odiseji“ spominje „nepenthes“ za kojeg se vjeruje da je u stvari opijum. I Plinije i Vergilije spominju u svojim djelima opijum, a Hipokrat ga smatra značajnim lijekom.

Već u 18. i 19. vijeku javlja se veća zloupotreba opojnih psihoaktivnih supstanci kada Britanci iz kolonijalnih pobuda stimulišu proizvodnju opijuma u Kini, pri čemu stvaraju milione ovisnika. To je prvi put de se susrećemo sa pojmom ovisnost. Opiumska ovisnost se ubrzano prenosi i na teritoriju Engleske, a i u sve veće gradove Evrope. Opium je bio prva psihoaktivna supstanca čijem širenju, kao ilegalne droge, je pomogla i njena nekontrolisana medicinska upotreba (Pekić i Smailbegović i sar., 2005). Isti izvor navodi da je 1806. godine iz sirovog opijuma izdvojen Alkaloid morfij. Prah gorkog okusa predstavljao je jako sredstvo za smirenje i ublažavanje bola. Mnogo prije nego što je uočena njegova sklonost ka stvaranju ovisnosti bio mnogo zastupljen u medicinskim preparatima (čak i u sirupima za djecu).

Ljekari su se posvetili istraživanju morfija iz razloga izbjegavanja stvaranja ovisnosti, te su 1874. godine otkrili da se morfij može preraditi u drugu snažnu drogu heroin. Heroinska ovisnost se značajno širi od 50-tih godina prošloga vijeka, kada praćena rock kulturom i hipi pokretom, postaje globalni problem čovječanstva (Pekić i Smailbegović i sar., 2005).

Današnja istraživanja donose dosta tvrdnji o korištenju raznih vrsta droga od poznatih pisaca, vladara, istoričara i drugih. Prije otkrića Amerike, u oblastima gdje je bilo carstvo Inka žvakalo se lišće koke. Prema Dubravku Klariću (2002) u Huacu Prietu na sjevernoj obali Perua pronađene su iskopine s vrećama u kojima je bilo lišće koke, pa čak i prožvakani ostaci lišća koji datiraju približno 2500 godina prije naše ere. Nažalost ta su mjesta i danas ostala izvorišta kokaina odakle se opskrbljuje gotovo cijelo svjetko narko-tržište.

Podaci o zloupotrebi kanabisa vezani su za arheološka istraživanja, otprilike prije 6000 godina i korištena je u različite svrhe.

Počeci upotrebe psihoaktivnih supstanci na našim prostorima

Do polovine šezdesetih godina XX vijeka na našim prostorima zloupotreba droga nije bila toliko zastupljena da bi izazivala pažnju šire društvene i naučne javnosti (Dušanić 2019, prema Milosavljević i saradnici, 2004). Izvještaji Saveznog zavoda za zdravstvenu zaštitu u SFRJ ističu da je 1975. godine bilo 90 narkomana u cijeloj Bosni i Hercegovini. Međutim, za deset godina, tj. 1985. godine registrovano je bilo 1000 narkomana u BiH (Dušanić 2019, prema Đukanović, 1994). Tako osamdesetih godina XX vijeka droga na našim prostorima postaje problem koji zaokuplja sve više sručnjake, policiju i širu društvenu javnost. Milosavljević i saradnici su u istom istraživanju na uzorku od 1505 mlađih zaključili da obim mlađih koji imaju lično iskustvo sa drogom se kreće od 9 do 11,6%. Zaključuju i da je taj procenat vjerovatno veći, budući da brojni mlađi kriju svoja iskustva sa drogama (Dušanić, 2019).

Zloupotreba psihoaktivnih supstanci u adolescenciji

U periodu adolescencije kada je mlađi čovjek na raskrsnici životnog puta i traga za svojim identitetom, (biološko sazrijevanje, polno sazrijevanje), prihvatanje i doživljavanje samog sebe, kao i očekivanja okoline,javljaju se promjene karakteristične za ovaj period. Često se dešavaju krize, koje se još nazivaju krizom identiteta i često izazivaju emotivnu bol. Takvo stanje može

dovesti mladu osobu do posezanja za drogom, kako bi stekao osjećaj sigurnosti, samopoštovanja. Najzastupljenije emocije su strah i tuga. Ukoliko osoba nije u stanju da prevaziđe takvo emotivno stanje, pronalazi brži način, korištenjem droge.

Upotreba psihoaktivnih supstanci u adolescentskoj dobi ne samo da ugrožava živote pojedinaca, nego vodi ka nestabilnosti cijelog društva. Ugrožava zdravlje adolescenta i sa sobom nosi mnoge probleme, u smislu rizičnog ponašanja i izloženosti opasnosti, kao i negativnih posljedica za društvenu zajednicu.

Upotreba ilegalnih supstanci neminovno vodi korisnika u zonu kažnjivosti, bilo da se radi o prekršajima ili kaznenom djelu. Pored zakonske osude korisnika psihoaktivnih supstanci prati i moralna osuda ovisničkog ponašanja, jer samim posjedovanjem količine droge za ličnu upotrebu ulazi pod zakonsku odgovornost. Ovisnički način života, devijantno ponašanje ovisnika kao što su prosjačenje i prostitucija neizbjegno će voditi prema kriminalu, u početku najviše kroz počinjenje imovinskih delikata, pa sve do najtežih djela protiv života i tijela (Klarić, 2007).

Zloupotreba droga odnosi se na upotrebu određenih hemijskih supstanci s ciljem stvaranja ugodnih efekata na mozak. Preko 190 miliona ljudi širom svijeta koristi drogu , a problem se alarmantnim tempom povećava, posebno među mladima mlađima od 30 godina. Dugotrajna upotreba psihoaktivnih supstanci narušava zdravlje konzumenta i prouzrokuje trajne posljedice po zdravlje i tijelo korisnika. Na primjer, ovisnici koji koriste igle izloženi su riziku od zaraze HIV-om i hepatitisom B i C. Takav način života dovodi do slabljenja organizma te je smrtnost među ovisnicima veća u odnosu na opću populaciju iste dobi (Brlas, 2002).

Evropsko istraživanje o alkoholu i ostalim drogama u školama (ESPAD) je sprovedeno u F BiH (u periodu od maja do juna 2008.godine) a u RS – u (od novembra do decembra 208.godine) po prvi put.

U 2011.godini evropsko istraživanje o alkoholu i ostalim drogama (ESPAD) je po drugi put bilo sprovedeno u F BiH(od novembra do decembra 2011.godine) tokom jesenjeg vala ESPAD istraživanja.

Uzorak se sastojao od 122 srednje škole i 195 razreda, odnosno 4.528 učenika drugih razreda srednjih škola, od kojih je 3.813 učenika rođeno 1995.godine, što je bila ciljana opulacija a u periodu u kojem su se podaci prikupljali, većina ih je bila u drugom razredu srednje škole.

Godine 2011. u RS-u, ESPAD je proveden među 15-godišnjim učenicima (rođenim 1995.godine), tačnije, među srednjoškolcima koji su upisani u prvi razred srednje škole u

akademskoj godini 2010/2011. Stratifikovani, slučajni uzorak na cijeloj teritoriji RS-a je bio primijenjen, a uzorak se sastojao od 3.132 učenika prvih razreda srednjih škola.

Kao što je prikazano u tabeli životna prevalencija za gotovo sve supstance u F BiH je iznosila duplo od one u RS-u. Kanabis je najčešća, zabilježena, nedozvoljena supstanca koju su koristili 15 i 16.godišnjaci u oba entiteta (8,2% u F BiH i 4,5% u RS-i), a slijede ga sedativi u F BiH (8,2%) i inhalanti u RS-u (5,3%), (Preuzeto iz Državni izvještaj (podaci iz 2013.godine) za EMCDDA za 2014.godinu.

Životna prevalencija po spolovima u ESPAD istraživanju u F BiH i RS-uu 2011.(%)

Droga	F BiH			RS		
	Muškarci	Žene	Ukupno	Muškarci	Žene	Ukupno
Kanabis	12,00	4,4	8,2	6,5	2,9	4,5
Sedativi	6,4	10,0	8,2	2,6	5,4	4,2
Lijekovi u kombinaciji sa alkoholom	2,7	2,6	2,6	1,3	1,5	1,4
Inhalanti	4,9	4,0	4,4	5,4	5,2	5,3
Heroin	1,7	0,2	0,9	0,7	0,1	0,4
Ekstazi	3,0	1,4	2,2	2,0	0,9	1,4
amfetamini	4,5	0,8	2,6	1,5	0,5	0,9

Izvor: Šiljak i Niškanović, 2011. Za F BiH; Ministarstvo zdravstva Federacije, Institut za javno zdravstvo Federacije; ESPAD istraživanje u F BiH

Adolescencija kao faktor rizika za razvoj ovisnosti

Adolescencija je najvažniji i svakako prelomni period u životu čovjeka, kada od djeteta postaje odrastao čovjek. Bitne promjene koje se dešavaju, odnose se na sticanje polne zrelosti, formiranje sistema moralnih vrijednosti i principa bitnih za jednu ličnost, kao i sistem vrijednosti svake osobe po kome se ona vlada i ponaša. Kod osoba koje imaju poteškoća u sazrijevanju, adolescencija je često prelomni momenat kada se uočavaju prve ozbiljnije poteškoće u prilagođavanju zahtjevima sredine. Često se kod ovisnika o drogama dešava da zbog malog kapaciteta za podnošenje tenzija, izaberu da se opredjele i identifikuju upravo sa

onim što stariji ne preporučuju i isključivo su protiv, jer je to lakše nego da sami pronalaze i određuju šta će prihvatići, a šta ne. Delinkvencija, eksperimentisanje sa drogama su samo dio ponašanja kome su skloni oni mladi ljudi koji vole rizike, izazove, ne uvažavaju iskustva starijih i žele sve sami da iskuse, da steknu svoj sud, da dožive jake emocije i snažne stimulanse.

Smatra se da mladi koji imaju problema u sazrijevanju i pokazuju određene poremećaje u ponašanju (loši odnosi sa porodicom, izostanci i loše vladanje u školi), u povećanom riziku da probaju droge. Također je rizično ako neko u njihovoј bližoj okolini koristi droge ili alkohol, tj.ako roditelj i sam uzima droge, kocka i sl.njegovo dijete će lakše postati ovisnik, ako se pri tome udruže i drugi riziko faktori.

Marihuana je u većini slučajeva prva droga sa kojom se mladi suočavaju. U početku uzimanja marijuane promjene u ponašanju nisu toliko vidne, tako da među korisnicima iste vlada stav da je bezopasna i neškodljiva. Upotreba psihoaktivnih supstanci može da se odvija kroz nekoliko faza: eksperimentisanje, povremena upotreba, redovna upotreba koja potom prelazi u ovisnost. Prema Dušanić (2019) eksperimentisanje najčešće počinje u društvu vršnjaka kao potreba da bi bili „cool“ i često ne idu dalje od faze eksperimentisanja. Povremenim korištenjem psihoaktivnih supstanci stvara se navika i dolazi do porasta tolerancije na pojedine supstance. Iako još nema fizičke ovisnosti i ovakva osoba ide ka putu da razvije ovisnost. Karakteristika redovne upotrebe psihoaktivnih supstanci je zanemarivanje porodičnih odnosa i isključenost iz socijalnih aktivnosti, kao i neuspješni pokušaji da se odloži uzimanje supstanci. Može se reći da se ovisnost razvila kada osoba ima sve veću potrebu za sve većom količinom psihoaktivnih supstanci, porast tolerancije i apstinencijsku krizu. Ovakve osobe već su ušle u svijet ovisnosti i žive za drogu, te ne mogu biti funkcionalni i svakodnevno obavljati životne aktivnosti.

Upotreba psihoaktivnih supstanci sa sobom nosi posljedice po fizičko i psihičko zdravlje konzumenta. Također, isti vrlo često koriste kriminalne radnje i krše zakon kako bi došli do sredstava za potrebe ovisnosti, što znači da je devijantno ponašanje često povezano sa zloupotrebom droga. Na osnovu moga ličnog istraživanja koje sam provela u JU “Terapijska zajednica “Kampus, ustanovila sam da je od 79 ispitanika, 70 ispitanika počinio neko od krivičnih djela u svrhu sticanja sredstava za potrebe ovisnosti.

Počeci kriminalnih ponašanja su obično u okviru porodičnog domaćinstva. Otuduje se novac, porodične dragocjenosti, jer roditelji nemaju saznanja o ovisnosti člana porodice, tako da sve navedeno je uglavnom dostupno. Potom, slijedi posuđivanje novca od širih članova porodice, komšija i prijatelja. Kako se iscrpljuju sve mogućnosti za sticanje novca, osoba se upušta u sitne krađe, otimanje mobitela, nakita i sl. slučajnim prolaznicima. Zbog jake želje da se dođe do

novca, uključenost u određene sub kulture potiču osobu i na teža krivična djela (preprodaja droge, razbojnička krađa).

Mnoga istraživanja su usmjereni na pokušaje da se razjasni priroda povezanosti između činjenja kriminalnih djela i ovisnosti o psihoaktivnim supstancama, tj. da se utvrdi šta je uzrok a šta posljedica. Na osnovu toga nastala su tri suprostavljena tumačenja tog odnosa. Prvo tumačenje ističe da se kriminalno ponašanje javlja prije zloupotrebe droga, odnosno da početak kriminalnog ponašanja dovodi do oviničkog ponašanja. Na suprot tome, drugo tumačenje ističe da se kriminalno ponašanje javlja nakon što se stvori ovisnost o psihoaktivnim supstancama. Treći pristup ističe da su i kriminalno ponašanje i zloupotreba psihoaktivnih supstanci rezultat djelovanja istih rizičnih faktora koji su prethodili nastanku i jednog i drugog (Šarić, 2002).

Različiti su faktori koji mladog čovjeka uvedu u svijet ovisnosti. Ne može se govoriti o jedinstvenom stavu ili teoriji koja to potvrđuje i generalizuje. Možda u nekim slučajevima jedan od faktora je presudan ili čak udruživanje više različitih faktora.

Neki od faktora su: nesređena porodična situacija i česti konflikti, socio-ekonomski status porodice, želja za dokazivanjem u društvu, uticaj djevojke/momka, prijatelja i drugih, bijeg od strahova, briga u neki imaginarni svijet, potom identifikovanje sa nekim osobama koje su po njihovoј percepciji idealne i čiji sličan život žele da žive, a u nekim slučajevima i uticaj rata.

Ne može se postaviti jedinstvena definicija koja opisuje uzroke razvoja ovisnosti kod mladog čovjeka.

Mada je procentualno više ovisnika koji dolaze iz disfunkcionalnih porodica. Unutar porodice su zastupljene jedna ili više ovisnosti ili neka vrsta nasilja. Odrastanje djeteta u porodici u kojoj odnosi nisu usklađeni i u kojoj roditelji nisu model po kome djeca treba da uče vode ka razvoju rizičnog ponašanja. Ako pri tome nezdrava okolina potiče društveno neprihvatljiva ponašanja, kao npr biti „cool“ koristiti drogu ili biti u zatvoru. To među maloljetnicima postaje model ponašanja i to im postavlja standard.

Jedan mali procenat govori o tome da sam se susretala i sa ovisnicima unutar čijih porodica nije bilo pokazatelja disfunkcionalnosti. Što znači da se u ovim slučajevima može govoriti o jačem uticaju okoline i društva ili o samom profilu ličnosti podložnom za razvoj ovisnosti.

Prema Buljubašić i Šadić (2021) adolescencija je period tranzicije iz djetinjstva u svijet odraslih, kada se dešavaju promjene na tjelesnom, psihičkom, intelektualnom i društvenom nivou.

Karakteristika adolescentnog perioda života je želja za istraživanjem nepoznatog, želja za osamostaljivanjem, kao i preuzimanjem određene količine rizika. Sve navedeno može biti prihvatljivo, ali također može biti okidač za eksperimentisanje sa psihoaktivnim supstancama. Sposobnost adolescenta da donosi ispravne odluke i procjenjuje šta je ispravno, a šta ne je ograničena, jer dijelovi mozga koji kontrolisu procjenu i donošenje odluka nisu dovoljno razvijeni do ranih ili srednjih dvadesetih godina života. (Koledin 2016, prema Stanković 2008).

4. FAKTORI RIZIKA

Porodica kao rizik faktor za razvoj ovisnosti

Porodica u životu pojedinca ima najvažniju ulogu. Ona je temelj za zadovoljavanje osnovnih potreba mlađih: potreba za pripadanjem, potreba za identitetom i potreba za orijentacijom, a sve u cilju sprečavanja i nastanka društveno neprihvatljivih oblika ponašanja. Ukoliko roditelji propuste da ispune neke od navedenih dužnosti, uticaj na djecu će izvesti okruženje, vršnjaci ili mediji. Današnji brak je ugrožen razvodom ili ozbiljnim poremećajima emocionalnih odnosa. Materijalni problemi i nezaposlenost narušavaju mentalno zdravlje porodice i čine njene članove nesigurnim.

Također, haotična porodična klima u kojoj su prisutne česte svađe i neslaganje roditelja ili ukoliko roditelji i sami konzumiraju psihoaktivne supstance, može podstići mlade na eksperimentisanje sa sredstvima ovisnosti. Pokazalo se da veći uticaj na upotrebu sredstava ovisnosti ima konflikt među roditeljima, nego promjene u strukturi porodice (razvod roditelja). Ukoliko je klima unutar porodice obilježena čestim svađama, nelagodom, strahom, stresom može rezultirati upuštanjem u eksperimentisanje sa psihoaktivnim supstancama ili nekim drugim rizičnim i neprihvatljivim ponašanjima.

Odgojne metode rizične za razvoj ovisnosti

U savremenom svijetu uloga roditeljstva je postala veoma kompleksna kao najodgovornija u procesu odgoja djeteta, zbog promjena koje se dešavaju. Da bi danas roditelj mogao kvalitetno izvršavati roditeljsku ulogu, mora biti dobro informisan i pedagoški obrazovan. Važno je poznavati svoje djete, njegove potrebe, osjećaje i tome prilagoditi adekvatne roditeljske postupke i odgojne stilove. (Buljubašić i Šadić, 2021).

Stilovi roditeljstva:

- autoritativni
- autoritarni
- permisivni

- indiferentni

Autoritativni roditeljski stil

Navedeni stil roditeljstva poznatiji još kao demokratski roditeljski stil je najpoželjniji od svih stilova roditeljstava, jer stvara pogodno tlo za pravilan razvoj i socijalizaciju djeteta. U ovom stilu roditeljstva je izbalansiran odnos između zahtjeva i odgovornosti, te se na taj način kod djece razvija samopouzdanje i samostalnost. Na taj način kod djece se razvija percepcija i kompetencija da lakše prepozna negativne uticaje i odupre se istim. Odnos roditelj i djete zasnovan na toplini je dobra je osnova za socijalizaciju djeteta, kao i intelektualni i kognitivni razvoj. Takvi roditelji iako brižni i pažljivi, jasno postavljaju granice i daju objašnjenje šta mogu očekivati izvan tih granica. Ovakvi roditelji u roditeljskom domu doprinose stvaranju ugodne atmosfere pune povjerenja, emocionalne podrške, što doprinosi bliskosti i povezanosti sa djetetom (Buljubašić i Šadić 2021, prema Berk, 2015).

Autoritarni roditeljski stil

Poznatiji kao kruti i strogi stil roditeljstva, mnogo se razlikuje od autoritativnog roditeljskog stila. Ovaj stil roditeljstva odlikuju tragovi patrijarhalne porodice i u takvom ambijentu dijete vrlo teško može doći do izražaja. Zanemaruju se potrebe djeteta, pred njega se postavljaju isključivi zahtjevi i nema razgovora. Karakteristika autoritarnog stila su manjak topline, ljubavi, osjećaja za potrebe djece, a dominira strogoća i disciplina. Od djece se očekuje bespogovorna poslušnost i izvršavanje postavljenih zahtjeva, a ukoliko se ne izvršavaju slijede rigorozne sankcije i kažnjavanja (Buljubašić i Šadić, 2019).

Permisivni roditeljski stil

Ovo je popustljivi ili pedocentristički stil roditeljstva. U vrijeme moralne krize i pogrešnog (preslobodnog) shvatanje slobode javljaju se pedocentristička shvaćanja prava djeteta na slobodu. U tom roditeljskom stilu roditelji ne postavljaju nikakve zahtjeve niti granice i to ostavljaju djeci kao zadatak da regulišu svoje ponašanje. Oni iskazuju ljubav i toplinu i sve je

podređeno djeci i njihovim potrebama. Ovakav odgojni stil je kombinacija emocionalne topline i slabe ili nikakve kontrole (Buljubašić i Šadić, 2021, prema Čudina-Obradović, Obradović, 2006).

Indifirentni roditeljski stil

To je stil odgoja koji možemo nazvati zanemarujući odgojni stil. Njega karakteriše emocionalna hladnoća, premalo kontrole i nadzora, tj. previše slobode (Buljubašić i Šadić, 2021, prema Čudina-Obradović, Obradović, 2006). Takvi roditelji su zaokupljeni materijalnim stvarima, obezbjeđivanjem egzistencije, često su emocionalno distancirani, depresivni i pod stresom zbog životnih poteškoća te nemaju dovoljno energije za svoje dijete (Buljubašić i Šadić, 2021, prema Berk, 2015).

Društvo kao riziko faktor za razvoj ovisnosti

Prema Koledin (2016) ekonomска nestabilnost naše zemlje i česta društvena previranja su faktori koji utiču na povećan broj ovisnika o psihoaktivnim supstancama, kao i kriminalnog ponašanja mladih. Sistem društvenih vrijednosti zbumujuće utiču na mlade, ne znaju šta je ispravno, a šta ne. Idealiziraju osobe iz kriminalnog miljea, jer uviđaju kako lagodno žive i „uspješni su“. Jaka je potreba za pripadanjem određenoj društvenoj skupini, gdje pojedinac stiče osjećaj samopouzdanja i moći i samo se u takvoj sredini osjeća sigurno. Nezaposlenost, nekvalitetno ispunjeno slobodno vrijeme bez kreativnih sadržaja, podstiču nastanak i razvoj nekog od oblika društveno neprihvatljivog ponašanja. Mladi najveći dio vremena provode u ugostiteljskim objektima uz upotrebu alkohola i droga kako bi potrošili vrijeme ili izbjegli suočavanje sa realnošću (osjećaj bezperspektivnost i nesigurnosti).

Profil ličnosti maloljetnika kao riziko faktor za razvoj ovisnosti

Kada neko počne da uzima drogu, želi da se osjeća drugačije, da doživi nešto neobično. Sredstvo ovisnosti pomaže osobi da se osloboди nekih negativnih osjećaja kao što su anksioznost, depresija, usamljenost, bezvrijednost, bespomoćnost, ali sve to na kratko vrijeme.

Uglavnom, tada niko od njih nije svjestan rizika koji prati konzumiranje psihoaktivnih supstanci. U suštini, uvjereni su da mogu da kontrolišu upotrebu droga. Taj kratki osjećaj ugode i eliminacije neugode, osoba povezuje sa uzetim sredstvom i ima želju za ponovnim uzimanjem.

Prema Koledin (2016) veliki broj istraživača u svojim istraživanjima je tragaо za jednim univerzalnim tipom ličnosti ovisnika. Međutim, istraživanja su pokazala da je to nemoguće, jer se mora uzeti u obzir vrsta psihoaktivne supstance zbog različitog uticaja iste na ponašanje ovisnika.

Mnoga istraživanja su pokazala, a takođe sam se kroz rad sa ovisnicima uvjerila da su osobe koje su ovisne o drogama uglavnom ličnosti sa niskim samopouzdanjem i samopoštovanjem, imaju nisku toleranciju na frustraciju, teško ispoljavaju emocije, pate od depresivnosti i pasivnosti.

Kako se razvija zloupotreba droga i ovisnost

Teško je objasniti kako neki ljudi postaju ovisni o drogama, a drugi ne. Pogrešno je misliti da oni koji koriste psihoaktivne supstance imaju nedostatak moralnih principa ili snagu volje te da bi mogli prestati s upotrebom droga jednostavno izborom. Ovisnost o psihoaktivnim supstancama je bolest, a za oporavak je potrebno više od dobre namjere ili jake volje. Uticaj psihoaktivnih supstanci na mozak otežavaju odvikavanje, čak i onima koji to žele. Istraživanjima se dokazalo kako droga utiče na mozak, tako da su se pronašle i metode kako pomoći ljudima da se rehabilitiraju i vode produktivan život.

Granica između redovne upotrebe droga i zloupotrebe i ovisnosti o drogama je veoma tanka. Mali broj osoba koje zloupotrebljavaju psihoaktivne supstance mogu prepoznati kada su prešli tu granicu. Ponekad učestalost ili količina konzumiranih psihoaktivnih supstanci ne predstavljaju zloupotrebu ili ovisnost, ali često mogu biti pokazatelji problema povezanih s drogom (Sakoman, 2002).

Klarić (2002) put postanka ovisnika o psihoaktivnim supstancama posmatra kroz četiri faze:

Prva faza – kad osoba prvi put konzumira psihoaktivnu supstancu ne osjeti nikakvu ugodu, čak dominiraju neugodna stanja i tegobe, niti ima želje za ponovnim uzimanjem. Porodica i okruženje veoma teško mogu uočiti povremenu omamljenost, jer se osoba ne ističe odijevanjem niti ponašanjem od svoje okoline. Apstinencijski sindrom nije prisutan.

Druga faza – „naduvati se, ufurati, šlagirati“ su česti termini koji se koriste u životu narkomana i postaju svakodnevno korišteni riječnik u drugoj fazi razvoja ličnosti ovisnika. Poznanstva i pripadnost istim subkulturama se proširuju kao i vrste psihoaktivnih supstanci koje se koriste. U ovoj fazi se javlja potreba za osjećajima koje nudi neka nova psihoaktivna supstanca. Još uvijek se ne ističu vanjskim izgledom (ponašanjem i oblačenjem) ali se razvija potreba za drugom vrstom zabave i druženja.

Treća faza – u ovoj fazi psihoaktivne supstance već značajno utiču na cijelokupnu ličnost čovjeka. Mijenja se način odijevanja, slabiji interes za svakodnevne aktivnosti (izostanci iz škole, slabiji uspjeh i sl.), druže se uglavnom samo sa osobama koje imaju vezu sa psihoaktivnim supstancama. Ispoljava se sklonost ka manipulaciji i lažima u dvostrukom životu u koji su već zakoračili. U realnom životu oni pokušavaju ostati u krugu prijatelja i okoline koja ih je već uočila kao konzumente psihoaktivnih supstanci. Isti se pred sobom i prijateljima pokušavaju opravdati i ubijediti da oni nisu ovisnici nego su to „neki drugi“. Postepeno nestaje novac za nabavku psihoaktivnih supstanci kojeg treba sve više.

Četvrta faza – u ovoj fazi ličnost je već iskrivljena, osoba je potpuno podređena supstanci. Fizički izgled i način odijevanja, narušeno zdravlje (razne infekcije, hepatitis, problemi sa zubima i kosom i sl.). Zanemaruje društvena načela života, napušta školu. Javlja se osjećaj stida i grižnja savjesti što je postao ovisnik. Prisutan je svakodnevni strah od policije, dilera, drugih ovisnika kako zbog droge, tako i zbog izvršenja različitih krivičnih dijela koja su povezana sa nabavkom psihoaktivnih supstanci kojih sad treba svaki dan više. Nemogućnost nabavke droge, apstinencijske krize i druge okolnosti ponekad dovode do suicidnog ponašanja.

Ljudi često prvi put probaju drogu u društvu prijatelja i vršnjaka. Jaka želja da pripadaju određenoj grupi ljudi može stvoriti osjećaj kao da je jedina opcija uzimanje droge s njima.

Problemi im se ponekad neosjetno nametnu jer se upotreba psihoaktivnih supstanci s vremenom postepeno povećava. Pušenje „trave“ s prijateljima tokom vikenda, ili uzimanje ekstazija na zabavama, ili uzimanje tableta protiv bolova, mogu prerasti od upotrebe psihoaktivnih supstanci nekoliko dana u sedmici do svakodnevne. Uzimanje i upotreba lijeka postaje sve važnije (Sakoman, 1995).

Kada se razvije zloupotreba psihoaktivnih supstanci posljedica je često kašnjenje u školu, zanemarivanje školskih obaveza. Gubi se sposobnost da se prestanu koristiti psihoaktivne supstance. Nešto što je počelo kao vlastiti izbor preraslo je u fizičku i psihološku potrebu. Na kraju im zloupotreba psihoaktivnih supstanci može uništiti život, zaustavljajući socijalni i intelektualni razvoj. Ovo samo pojačava osjećaj izolacije (Sakoman, 1995).

Znakovi upozorenja zloupotrebe droga kod tinejdžera

Eksperimentisanje sa nekom vrsta psihoaktivnih supstanci ne mora uvijek dovesti do zloupotrebe i ovisnosti, mada rana upotreba može biti veliki rizik. Dostupnost i mogućnost lakog pribavljanja lijekova na recepti ili bez recepta (lijekovi protiv bolova, sedativi za smirenje i sl.) olakšavaju zloupotrebu. Naprimjer ako u porodici neko koristi određenu terapiju propisanu od ljekara (benzodiazepini i sl.) u tom slučaju manjak kontrole omogućava adolescentu lakšu upotrebu/zloupotrebu.

Period odrastanja (prelazak u svijet odraslih) povećava rizik od upotrebe psihoaktivnih supstanci. Kako za odraslu osobu razvod ili gubitak posla može biti rizik za upotrebu psihoaktivnih supstanci, tako i kod tinejdžera preseljenje, razvod roditelja ili promjena škole može biti rizično. Prelaskom iz osnovne u srednju školu djeca se suočavaju sa novim životnim izazovima. Dostupnost cigaretama, alkoholu i psihoaktivnim supstancama je veća u ovom razdoblju njihovog života, tako da je i rizik veći.

Obzirom da je zloupotreba psihoaktivnih supstanci kako individualni i porodični problem, tako i problem šire društvene zajednice, MUP KS je također na svojoj stranici www.mup.ks.gov.ba/savjeti_za_roditele naveo znakove koji ukazuju za zloupotrebu droga.

Savjeti za roditelje

Znakovi koji ukazuju na zloutrebu droga

Roditelji su često zbumjeni i nesigurni šta učiniti kada primjete promjene u ponašanju svoga djeteta koje ukazuju na upotrebu psihoaktivnih supstanci. Znakovi upozorenja na mogućnost da djete ima problema sa sredstvima ovisnosti su sljedeći:

Promjene u ponašanju

Tinejdžer često ispoljava bezrazložnu ljutnju i nasilničko ponašanje, sklonost laganju, krađi, manipulacijama, problemi sa policijom, posjedovanje veće količine novca, izbjegavanje razgovora, isključivo o drogama. Potom, opadanje motivacije za učenjem, izostanci iz škole, loše ocjene i školski uspjeh. Nezainteresovanost za ranije aktivnosti i hobije, izbjegavanje starog društva, pripadnost novim vršnjačkim grupama o kojima ne želi pričati. Nizak stepen samopouzdanja, samodiscipline, razdražljivost i tajnovitost.

Tjelesni znakovi

Primjetene su kognitivne promjene, smanjena koncentracija i pamćenje. Slaba koordinacija pokreta, nerazgovjetan govor, zapušten fizički izgled i lična higijena. Vidne su promjene u očima, koje su često zakrvavljenje, a zjenice su ili izrazito proširene ili sužene. Gubitak tjelesne težine, poremećena prehrana i san. Također, osoba ispoljava hiperaktivnost ili umor.

Očiti znaci zloupotrebe droga

Ukoliko tinejdžer ima problema sa upotrebom droga u njegovom posjedu se može pronaći pribor koji ukazuje na to: cigaretni papir, šprice, igle, vatrice, nagorjele kašikice, kapljice za oči, upaljači i sl. Moguće je pronaći i neke od droga: različite vrste tableta, bijeli ili smeđi prah, suho lišće, komadići papira sa crtežima, boce od alkoholnih pića i sl.

Pronalaženje navedenih predmeta ili droga ukazuju na ozbiljan problem.

Mogu se javiti i primjetiti druge specifične promjene kod tinejdžera što ne mora biti povezano sa drogom, ali su pokazatelj da se sa djetetom nešto događa. U adolescentskom dobu je uobičajeno da se želi izgledati drugačije (frizura i stil odjevanja), kao i promjene u ponašanju i govoru. Ponekad je teško razlikovati promjene karakteristične za adolescentsko doba od onih koje su povezane sa zloupotrebom alkohola ili droga. Ljutnja, drastične promjene raspoloženja, manjak interesa i uključenosti u svakodnevne obaveze, mogu ukazivati na postojanje nekog drugog problema, naprimjer depresije. Svakako, ukoliko su navedene promjene dugotrajne, neophodno ih je pratiti i primjeniti odgovarajuće intervencije.

Kako prepoznati da Vaš tinejdžer koristi droge

Roditelji često posljednji saznaju da njihov tinejdžer zloupotrebljava psihoaktivne supstance. To se dešava uglavnom zbog toga što su zanemarivali znakove i promjene koje su ukazivale na to.

Nos prepoznaće

Po povratku kući nakon večernjeg izlaska, roditelji se pitaju kako znati da li je njihov tinejdžer pušio ili pio alkohol? Važno je razgovarati sa njim licem u lice, a nikako dovikivanjem iz druge prostorije, jer tako se neće dobiti odgovor na postavljeno pitanje. Ako je pio alkohol, pušio cigarete ili marihanu, osjetit će se zadah iz njegovih usta. Ukoliko je boravio u zadimljenoj prostoriji, miris dima će se osjetiti na njegovoj kosi i odjeći. Miris trave govori da iako on nije pušio, bio je u društvu sa prijateljima koji su konzumirali. Također, ukoliko ulazi u kuću sa žvakom u ustima ili bombonom, znak je da želi eliminisati miris koji bi ga odao.

Pogledajte pažljivije

Ako je tinejdžer koristio psihoaktivne supstance, pažljivim posmatranjem vjerovatno se mogu uočiti neki dokazi. Bitno je obratiti pažnju na oči, jer ako je pušio marihanu oči će biti zakrvavljenе, zjenice sužene, a kapci poluzatvoreni. Ako je koristio alkohol, zjenice će biti raširene i teško će održavati pažnju i usmjerenošć. Kako alkohol ubrzava cirkulaciju krvi, tako će obrazi biti izrazito rumeni. Znakovi koji ukazuju na upotrebu težih i opasnijih droga su tragovi na rukama, ponekad i na nogama koji upućuju na intravensku aplikaciju. Tokom ljetnih dana, konzumenti psihoaktivnih supstanci intravenskom aplikacijom pokušavaju prikriti tragove nošenjem odjeće dugih rukava. Krvarenje iz nosa, vremenom dovodi do nestanka pregrade koja djeli nosnice, te je to pokazatelj da osoba ušmrkava kokain. Upotreba inhalata prouzrokuje rane i kraste oko nosa i usta, miris hemikalija, mrlje od boje po odjeći i tijelu. Inhalati su sredstva koja se mogu naći u svakom domaćinstvu, a mladi ih zloupotrebljavaju udišući njihova isparenja kako bi se nadrogirali. Manifestacije nakon uzimanja ecstasy su stiskanje vilice, izražene emocije privlačnosti i popuštanje kočnica. Ispoljava se pretjerano oduševljenje zvukovima i bojama, pijenje vode u velikim količinama, te nošenje dječijih gumenih igračaka.

Promjene raspoloženja

Sličan scenario kao prethodni; nakon večernjeg izlaska tinejdžer se vraća kući. Ponašanje mu je neobično. Moguće da bude pretjerano glasan, histeričan bez razloga. Nespretan, zapinje za namještaj, udara u zidove, obara stvari oko sebe. Neljubazan, nezainteresovan za razgovor, povučen, umoran i poluzatvorenih očiju. Ako je moguće da izbjegne susret sa ukućanima ili duže zadržavanje, odmah odlazi u kupatilo. Sve su to znakovi upozorenja da je koristio alkohol, marihuanu ili neku drugu psihoaktivnu supstancu. Važno je posmatrati svog tinejdžera, uočavati neobično i ekstremno ponašanje, ali ne dizati paniku na najmanju promjenu raspoloženja. Ako je tinejdžer duži vremenski period neuobičajeno šutljiv, nekomunikativan, povučen, potrebno je reagovati, doprijeti do njega kako bi saznali šta se dešava. Postoji mnogo razloga za promjenjivo raspoloženje , ali treba imati u vidu da postoji i mogućnost zloupotrebe psihoaktivnih supstanci.

Saobraćajne nesreće

Veliki broj starijih tinejdžera vozi automobil. Roditelji ako sumnjaju u nedolično ponašanje i zloupotrebu psihoaktivnih supstanci, tragove možda mogu naći i u automobilu. Nepažljiva vožnja, moguća ulupljenja na autu, tvrdnja da ništa ne zna o tome, stvaraju sumnju. Unutrašnjost auta je također važno pregledati, jer se može osjetiti miris koji podsjeća na marihuanu ili alkohol, ili pronaći flaše, pribor za korištenje supstanci. Ako se bilo šta od ovoga primjeti ili pronađe, iskazati zabrinutost i razgovarati sa tinejdžerom.

Tajnovitost

Primjetite da vaše dijete koje je uvijek govorilo istinu odjednom počinje da vam laže. Postaju vam sumnjivi izlasci, razlozi izlazaka, kao i mjesta na koja odlazi. Može se desiti da nekog друга koristi kao izgovor za izliske, a ustanovi se da nije bio sa njim. Odlaskom na neki rođendan ili zabavu tvrdi da će prisutni biti i roditelji, a nakon toga kući dolazi pod uticajem alkohola. Ne poštuje dogovoreno vrijeme za dolazak kući nakon izlaska i pri tome ima bezbroj izgovora zašto kasni. Ako roditelj pronađe neki dokaz koji upućuje na zloupotrebu neke

supstance, naprimjer papirić koji se koristi za motanje marihuane ili praznu limenku od piva, krivicu će prebaciti na nekog drugog. Ako ne uspije da vas ubijedi, na vašu zabrinutost će drsko odgovoriti da se to vas ne tiče. Sve navedeno su znakovi da nešto nije uredu i da trebati ustanoviti šta se dešava.

Smanjena motivacija

Smanjena zainteresovanost za školu, slabe ocjene, upozorenje je da postoji neki uzrok. Objasnjenja su slaba, neosnovana, neuvjerljiva, ubjeđuje vas da će on to riješiti i da će sve biti kao prije. Sve manje vremena posvećuje učenju, izostaje sa časova, a gubi interes i za ostale aktivnosti. Upozoravaju vas i iz škole i ukazuju na izostanke, slabe školske rezultate i nezainteresovanost. Sve to je znak moguće zloupotrebe droga.

Nedostaju alkohol, cigarete, novac ili vrijedne stvari

Većina roditelja u svojoj kući imaju neku vrstu alkohola (vino, pivo ili neko žestoko piće). Za tinejdžera koji konzumira alkohol, njegova kuća može biti pravi izvor. Prvo će početi krasti alkohol iz svoje kuće, vjerujući da roditelji neće primjetiti. Flaše koje su djelimično ispraznili dopunjavat će vodom kako bi ih napunili. Ako roditelji konzumiraju cigarete, uvjek mogu uzeti nekoliko ili čak i cijelu kutiju. Ako im treba novac za drogu počet će uzimati novac iz očevog ili majčinog novčanika, ili otuđivanjem vrijednih stvari i nakita iz kuće kako bi došli do novca.

Ukoliko roditelji imaju alkohol u kući i otkriju da neko piće nedostaje ili ima vodenast okus, trebaju ga zaključavati kako tinejdžer ne bi došao do njega. Ako se primjeti da tinejdžer krade cigarete, a roditelji ne odobravaju pušenje, ne ostavljati cigarete na mjestima koja su mu dostupna. U svim navedenim primjerima, posebno ako nedostaju novac i vrijedne stvari, neophodno se suočiti sa dijetetom. Otvoreno mu reći da ste svjesni šta se dešava i da nećete tolerisati takvo ponašanje.

Problemi s gotovinom

Kada roditeljima počinje nestajati novac znak je da se nešto dešava. Alkohol i droga koliko god koštaju treba ih platiti i vremenom se troškovi nagomilavaju. Tinejdžer može raditi honorarno nakon škole, ali to opet nije dovoljno da pokrije troškove zloupotrebe. Ako traži previše novca bez adekvatnog objašnjenja za šta mu treba, posebno ako se pojavi sa novom odjećom, ili drugim stvarima, roditelji se trebaju zapitati na šta troši novac. Postoji mogućnost da svoj novac koristi za kupovinu droge, a sa druge strane ako ima previše novca i kupuje odjeću ili druge stvari možda preprodaje drogu. Obavezno treba razgovarati sa njim.

Promjene prijatelja

Normalno je da tinejdžeri sklapaju nova prijateljstva. Međutim, roditelji su ponekad zabrinuti zbog tih novih prijatelja, jer djeluju samostalno, nisu zainteresovani za školu, nemaju dovoljno nadzora od strane svojih roditelja. Mogu djelovati sumnjičavo i nepovjerljivo kada razgovarate sa njim. Pretpostavka je da će vaš tinejdžer stati u odbranu novih prijatelja i isticati njihove vrline. Svaka sumnja roditelju daje za pravo da drži oči otvorene i vjeruje u svoj instinkt.

5. OVISNOST I KRIMINALITET

Pojava kriminalnog ponašanja

Upotreba psihoaktivnih supstanci prouzrokuje probleme i ostavlja posljedice na ličnost konzumenta, na članove porodičnog domaćinstva, ali stvara velike probleme i u zakonskom smislu. Zbog zastupljenosti velikog broja kriminalnih aktivnosti, policija i druga zakonodavna tjela se često susreću sa osobama pod dejstvom droga koji su počinjoci tih djela i pri tome ispoljavaju nepredvidiva, nasilna i opasna ponašanja.

Način izvršenja krivičnog djela ukazuje na različitost kriminalnog ponašanja da li po svojoj prirodi, ili kriminalnoj motivaciji. Stimulativni tipovi droga (kokain, amfetamin) podstiču agresivno ponašanje kod počinjenja kaznenih djela, naročito kod osoba kod kojih je ta osobina bila izražena u karakteru ličnosti i prije upotrebe droge. Navedeni tipovi droga često mogu dovesti i do bezrazložne agresije. Apstinencijska kriza je također podstiče nasilničko ponašanje (obračuni između članova ovisničke populacije, ili agresija prema osobama koje su zbog prirode svog posla suočene sa zloupotrebom psihoaktivnih supstanci – policija, zdravstveni i farmaceutski radnici ili članovi porodice) (Klarić, 2007).

„Na osnovu Državnog izvještaja (podaci iz 2013.godine) za EMCDDA za 2014.godinu, Ministarstvo sigurnosti BiH u 2013.godini (str. 7), broj krivičnih djela povezanim sa korištenjem opojnih droga je iznosio 1.343, a bila su uključena 1.572 počinitelja. Krivična djela su pretežno povezana sa posjedovanjem i omogućavanjem korištenja droga, ali je takođe postojao i bitan napor da se otkriju mreže organiziranog kriminala povezane sa nedozvoljenom proizvodnjom i prometom opjnih droga. Ministarstvo pravde BiH vodi registar osoba koje su bile osuđene zbog krivičnih djela povezanih sa opjnim drogama. U 2013; 316 osoba je bilo osuđeno zbog krivičnih djela povezanih sa opjnim drogama. Većina njih 88% su bile mlade, odrasle osobe između 18 i 39 godina starosti.

Ukupan broj osuđenih osoba u BiH tokom 2013. je iznosio 2.966 (FBiH – 1742, RS – 1224).“

Korisnicima psihoaktivnih supstanci je potrebna značajna količina novčanih sredstava za potrebe ovisnosti. Rastom tolerancije na određenu supstancu raste i potreba za većom količinom novca kako bi se zadovoljila ovisnička potreba. Ovisnici ne mogu legalnim putem doći do tih sredstava. Zbog toga se približavaju kriminalnim grupama koje im omogućavaju nabavku droge, a samim tim se i oni usko vežu za kriminalne aktivnosti.

Značajna je povezanost između zloupotrebe psihoaktivnih supstanci i kriminalnog ponašanja. Povećana potreba za uzimanjem supstance veže za sebe brz način dolaska do novca, što vodi u nelegalne radnje odnosno kriminal koji se sankcioniše putem hapšenja, presuđivanja i intervencija pravosudnog sistema.

Često se postavlja pitanje: "Da li zloupotreba supstanci uzrokuje delinkventno ponašanje, ili delinkvencija uzrokuje upotrebu alkohola i drugih droga"?

Većina autora smatra da se ne može sa sigurnošću potvrditi ova hipoteza, ali tvrde da su ta dva ponašanja jako povezana i rezultiraju školskim i porodičnim problemima, nedostatkom socijalne kontrole u okruženju što je povezano s pripadnošću negativnim vršnjačkim skupinama i različitim oblicima nasilja koje je pod supstancom izraženije.

Iako se posjedovanje i konzumiranje psihoaktivnih supstanci smatra ilegalnim, evidentan je porast sve veće zloupotrebe u maloljetničkoj populaciji kao i delinkventnog ponašanja maloljetnika. Zloupotreba supstanci prouzrokuje nasilna djela koja prerastaju u zločine, gdje su oni izvršioci, a ponekad i žrtve. Slijed ovih krivičnih djela iziskuje sve intenzivnije uključivanje pravosudnog sistema, a istovremeno rađa strah u lokalnoj zajednici iz razloga nemogućnosti da se zaštite životi i imovina njenih članova.

Koledin prema (Sakoman 2009) tvrdi da je narkokriminal prikriveni oblik kriminala u kojem žrtva (ovisnik) i počinilac (osoba koja prodaje drogu) surađuju jer ih veže zajednički interes, odnosno ovisnikova potreba za supstancom, a kod počinioca materijalna korist. Što znači da je žrtva uvjek u podčinjenom položaju jer uzima supstancu i daje novac, a kriminalac daje supstancu i uzima novac. Često se dešava da žrtva uđe u ulogu osobe koja se bavi prodajom da bi mogla istovremeno konzumirati psihoaktivnu supstancu, pa je u tom slučaju teško identifikovati ko je u vezi žrtva, a ko počinilac kriminalne radnje.

Prema (Šarić i sar.; 2002.) veza između droge i kriminala je povezana sa više faktora kao što su svojstva različitih supstanci i njihov uticaj na psihio fizičko ponašanje pojedinca, koje je vezano za njegove psihološke karakteristike i uslove u kojima se konzumira supstanca. Ovisnici o psihoaktivnim supstancama svakodnevno moraju unijeti u organizam određenu količinu supstance kako bi izbjegli apstinencijsku krizu. Postavlja se pitanje kako uvjek obezbjediti potrebnu količinu novca za troškove ovisnosti. U nedostatku materijalnih sredstava koja su potrebna za nabavku droge, čine različite vrste krivičnih djela kako bi došli do novca.

Ovisnost o drogama, kao kriminogeni faktor, ima važnu ulogu kod počinjenja krivičnih djela. Često potrošnja droge (količina) uslovjava činjenje krivičnih djela, odnosno radnji koje se

vežu za kriminalni milje i podligežu sankciji. Razni oblici kriminala koji se veže uz zloupotrebu supstanci su usko povezani i ne mogu se odvojeno posmatrati i na nacionalnoj i na međunarodnoj sceni. Posmatrajući iz ugla kriminalističke fenomenologije, ovisnici kao rizična populacija i zadnja karika u lancu zloupotrebe droge, neizostavno će se pojaviti u zoni sekundarnog kriminala (Klarić, 2007).

Društveno neprihvatljivo ponašanje maloljetnika se širi u mnogim sredinama, što je najvećim djelom uzrokovano upotrebom psihoaktivnih supstanci. Razvoj i formiranje ličnosti mладог čovjeka je veoma značajno za svako društvo, pa se ovom pitanju treba veoma ozbiljno pristupiti. Potrebno je istražiti uzroke koji dovode do zloupotrebe psihoaktivnih supstanci i pojave kriminalnog ponašanja.

Koledin prema (Stanković 2008) ističe da se postavljaju dva bitna pitanja u vezi sa uticajem psihoaktivnih supstanci na ličnost u nastanku krivičnih djela:

- Šta ovisnici mogu da učine pod dejstvom psihoaktivnih supstanci?
- Šta ovisnici mogu da učine zato što nisu pod dejstvom psihoaktivnih supstanci?

Autorka ističe da se krivična djela povezana sa zloupotrebotom psihoaktivnih supstanci mogu podijeliti u dvije grupe.

Prvu grupu krivičnih djela čine ovisnici koji imaju neodoljivu potrebu za nabavkom i ponovnim uzimanjem psihoaktivnih supstanci, zbog čega čine razne imovinske prekršaje ili krivična djela protiv imovine. To su najčešća krivična djela za koja statistike ukazuju da čine čak 90% od ukupnog opšteg kriminaliteta. Ovisnici o psihoaktivnim supstancijama takva krivična djela čine jer im je cilj da za ukradenu robu preprodaju ili za nju dobiju psihoaktivnu supstancu. Rijetko čine djela protiv života i tijela, kao što su tjelesne povrede ili ubistva.

Drugu grupu krivičnih djela čine proizvodnja i stavljanje u promet opojnih sredstava. Ova vrsta krivičnih djela je povezana sa ovisnicima, ali mnogo češće sa lancem lica uključenih u ovaj unosan, a kriminalan posao. Seksualni delikti su vrlo rijetki jer ovisnik koji je u stanju apstinencijske krize nije mnogo zainteresovan za seksualni akt, jer je u potrazi za novcem potrebnim za nabavku psihoaktivnih supstanci.

Neoboriva je činjenica da će ovisnik o psihoaktivnim supstancama prije ili kasnije doći u sukob sa zakonom, ali je važno naglasiti da to nije uvijek delinkventna ili društveno devijantna osoba, već to u određenom broju slučajeva, postaje uslijed već opisanih okolnosti, tako da je predstavljanje ovisnika kao osobe u stalnom sukobu sa zakonom najčešće vrsta etiketiranja (Singer i sar., 2002).

Prema Klarić i Klarić (2019) u kontekstu sekundarnog kriminala vezanog uz droge pojavljuje se podjela na 4 vrste kriminaliteta (Goldstein, 1985; Stevens, 2007; European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction - EMCDDA, 2007).

Psihofarmakološki kriminalitet (djela izvršena pod dejstvom droge) koji obuhvata kaznena djela počinjena pod uticajem psihoaktivnih supstanci, kao rezultat akutne ili hronične upotrebe.

Ekonomski kriminalitet (djela ovisnika sa ciljem pribavljanja droge) obuhvata kaznena djela počinjena kako bi se stekao novac (ili droga) potreban za nastavak upotrebe.

Sistemski kriminalitet (djela pomaganja pri zloupotrebi droge) uključuje kaznena djela počinjena unutar tržista droga, kao dio poslova ponude, distribucije i upotrebe.

Kao četvrta vrsta navode se prekršaji iz Zakona o drogama (djela ilegalne trgovine drogama) koji podrazumijevaju kaznena djela počinjena kao kršenje zakonodavstva vezanog uz droge.

Kaznena djela izvršena pod dejstvom droga (psihofarmakološki kriminalitete)

Depresori centralnog nervnog sistema kao što su opijati, heroin, kodein, metadon itd. vode osobu u pasivno ponašanje, ali u slučaju apstinencijske krize osoba može ispoljavati nasilno ponašanje.

Kao posljedica konzumiranja psihoaktivnih supstanci javlja se ovisnost, tako da će kao kriminogeni faktor odrediti i vrstu kaznenog djela koja će počiniti ovisnik. Imovinski delikti (krađa, džeparenje i sl.) nesumnjivo su najčešći oblik kriminalnog djelovanja ovisnika. Kako bi došao do novca za potrebe ovisnosti spreman je počiniti kazneno djelo. Zbog ovisnosti, dolazi do društveno neprihvatljivog ponašanja. S porastom tolerancije na određenu supstancu, raste i kriminalna motivacija, odnosno dimenzija kriminalnih aktivnosti. Odgovornost ovisnika u vrijeme počinjenja kaznenog djela, ovisi od više faktora: vrsta djela, stepen ovisnosti, uračunljivost, namjera i nemar, svijest o zakonitosti, kao i nepostojanje olakšavajućih okolnosti (Klarić, 2007).

Pod dejstvom psihoaktivnih supstanci kao što su amfetamin, ecstasy, kokain i slične supstance najčešća kaznena djela vezana su uz nasilje. Do nasilja dolazi zbog visokih doza supstanci koje ovisniku daju lažni osjećaj snage, povećavaju potrebu za aktivnošću te dobivaju veće samopouzdanje. Neki počinioци kaznenih djela uzimaju psihoaktivne supstance prije samog kaznenog djela da bi stekli veću hrabrost i samopouzdanje za počinjenje istog. Pod dejstvom

halucinogenih psihoaktivnih supstanci i marijuane osobe su prilično mirne i pospane pa konzumacija tih psihoaktivnih supstanci više vodi ka letargičnom, nego kriminalnom ponašanju i nasilju. Korisnici halucinogenih droga i marijuane su više asocijalni, nego skloni kriminalnom ponašanju (Singer i sur., 2002).

Maloić i sur., (2013) prema Šarić, Sakoman i Zdunić (2002) navode kako su ovisnici koji konzumiraju opijate i stimulanse skloniji činjenju težih kaznena djela, a i ovisnici koji već duže vremena koriste psihoaktivne supstance češće se bave kriminalnim aktivnostima te češće čine teža kaznena djela.

Kaznena djela ovisnika sa ciljem pribavljanja droge (ekonomski kriminalitet)

Ekonomski kriminalitet obuhvata veliki broj djela i prekršaja koja čine ovisnici radi pribavljanja sredstva ovisnosti. Ovisnici o psihoaktivnim supstancama su primorani činiti kaznena djela jer legalnim putem ne mogu steći dovoljno novca kako bi došli do sredstava za potrebe ovisnosti. Krađa je najučestalije krivično djelo koje čine ovisnici sa ciljem pribavljanja psihoaktivnih supstanci. U stanju apstinencijske krize skloniji su primjeni nasilničkog ponašanja (agresivnost i ispoljavanje nasilja prema ukućanima kako bi dobili novac, otimanje vrijednosti slučajnim prolaznicima, zastrašivanje i prijetnje radnicima u trgovinama i sl.).

Singer i sur., (2002) ističu da ovisnici koji čine kaznena djela izbjegavaju nošenje oružja i rijetko primjenjuju silu prilikom izvršenja kaznenog djela. Rješavanje apstinencijske krize i pribavljanje droge je primarni motiv za izvršenje krivičnog djela, a ne želja da se nekome naudi. Powell (2011) prema Goldstein (1985) takođe navodi kako počinitelji ovih kaznenih djela, a posebno ovisnici o heroinu, neće činiti nasilna kaznena djela, već će birati nenasilne načine dolaska do željenog cilja.

Kada je u pitanju sekundarni kriminalitet veliki problem je činjenica što žrtva može postati bilo ko neovisno da li su se žrtva i počinitelj prethodno poznavali. U trenutku apstinencijske krize ili ako je ovisnik pod uticajem psihoaktivne supstance, žrtve njihovih kaznenih djela nisu uvjek iz krugova ovisničke populacije ili njihovih poznanika, porodice i sl. (Klarić, 2009).

Kaznena djela pomaganja pri zlouporabi droge (sistemska kriminalitet)

Veliki broj mlađih ljudi je ušao u svijet ovisnosti iz radoznalosti ili uticaja vršnjaka, odnosno isti ti vršnjaci su prenosiли svoje iskustvo i doživljaj koji nudi psihoaktivna supstanca, što je kod pojedinaca podstaklo interes za eksperimentisanjem.

Kaznena djela pomaganja pri zloupotrebi psihoaktivnih supstanci se odnose na uvlačenje drugih u svijet ovisnosti, nagovaranje na eksperimentisanje sa drogom, pri čemu je sastavni dio toga i pomoći drugoj osobi pri nabavljanju droge, načinu uzimanja droge, kao i pronalaženje bezbjednih mjesta za konzumiranje. Početak upotrebe droge karakteriše faza takozvanog „medenog mjeseca“, tako da konzument želi pomoći svojim prijateljima da dožive osjećaj koji droga donosi. Naredne faze uvođenja u svijet ovisnosti podrazumjevaju traženje osoba kojima će se prodavati droga, kako bi konzument mogao finansirati svoju ovisnost (Singer i sur., 2002).

Naprimjer kod preprodaje manjih količina droga uključene su uglavnom mlađe osobe, početnici, koji krijumičare ili preprodaju navedene količine za održavanje lične potrošnje, odnosno daljnje nabavke psihoaktivnih supstanci. Moguće je također da su oni dio nekog većeg krijumičarskog lanca zloupotrebe droge kao teklići („mazge“) koji rade za profesionalce i organizatore preprodaje i krijumičarenja psihoaktivnih supstanci (Klarić 2007).

Kaznena djela ilegalne distribucije droga

Zloupotreba psihoaktivnih supstanci donosi nesagledive posljedice za svako društvo. Ugrožava zdravlje konzumenta, nanosi ekonomске štete. Pored svega toga kriminal i kriminalno ponašanje vezano za ilegalnu trgovinu drogom nanosi štetu svim segmentima društva.

Krijumičarenje i ilegalna trgovina drogom je međunarodni problem. Mnogobrojna istraživanja se bave pitanjem zloupotrebe droge i organizovanog kriminala vezanog za trgovinu drogama. S ciljem prevencije, sprečavanja i umanjenja navedenog oblika kriminaliteta donesene su brojne konvencije i strategije. Donosena je Jedinstvena konvencija o opojnim drogama 1961. godine i Konvenciju UN-a protiv nedozvoljenog prometa opojnim drogama i psihoaktivnim supstancama 1988. godine.

Stanković (2017) navodi da je krijumčarenje opojnih droga kao oblik profesionalnog kriminaliteta predstavlja nedozvoljenu trgovinu, ilegalno prenošenje droge van carinskog nadzora, izbjegavanje carinskog nadzora kamufliranjem robe, podmićivanjem korumpiranih

nadzornih ovlaštenih lica ili korištenjem ilegalnih graničnih prelaza. Krijumčar opjone droge je profesionalni delinkvent kome je krijumčarenje opojnom drogom osnovno zanimanje i jedini izvor prihoda. Milivojević (2007) ističe da su krijumičari droge u principu kriminalci sa logikom poslovnih ljudi.

Milivojević (2007) navodi da je krijumičarenje i ilegalna trgovina drogom pored trgovine ljudima i oružjem najprofitabilnija i najbrojnija ilegalna trgovina u svijetu. Trgovina i tržište drogom je jedan lavirint kojemu je veoma teško ući u trag. Tržište droge je tako uhodano i organizovano što se ogleda kroz hijerarhijske strukture, logističke organizacije, pomagače u svim strukturama društva. Sve to onemogućava i otežava otkrivanje lanca i ljudi koji su uključeni u distribuciju droga. Na vrhu hijerarhije i organizacije ilegalne trgovine drogom su ljudi koji nisu ovisnici i za njih je to „biznis“ koji im donosi dobar profit i ugodan život. Oni isporučuju i distribuiraju drogu uvoznicima i nisu potrošači vlastitih proizvoda.

Uvoznici i distibuteri droga nisu ovisnici, mada ima onih koji su to bili, ali su se uzdigli na hijerarhijskoj ljestvici. Ulični preprodavači droga su ovisnici kojima preprodaja služi kao način sticanja sredstava za pokrivanje svoje ovisnosti. Policijske statistike ukazuju na činjenicu da su uhićene osobe vezane za preprodaju psihoaktivnih supstanci uglavnom „sitne ribe“ ili ulični preprodavači, dok glavni organizatori uglavnom ostaju nepoznati policiji zahvaljujući hijerarhijskoj strukturi trgovine i distribucije drogom. Uglavnom, jasno je da u toj strukturi svako poznaje onog iznad sebe, odnosno od koga kupuje drogu i onog ispod sebe tj, onog kome prodaje drogu (Singer i sur. 2002).

Neovlaštena proizvodnja i stavljanja u promet opojnih droga kao krivično djelo, veoma teško se otkriva iz razloga što počinioci ovih krivičnih djela su veoma oprezni i dobro provjeravaju svako lice koje bi htjelo da sa njima sarađuje. Dešava se da uhapšeno lice kaže da je drogu dobio od nepoznatog lica, kao i da treba da je preda nepoznatom licu (Stanković, 2017).

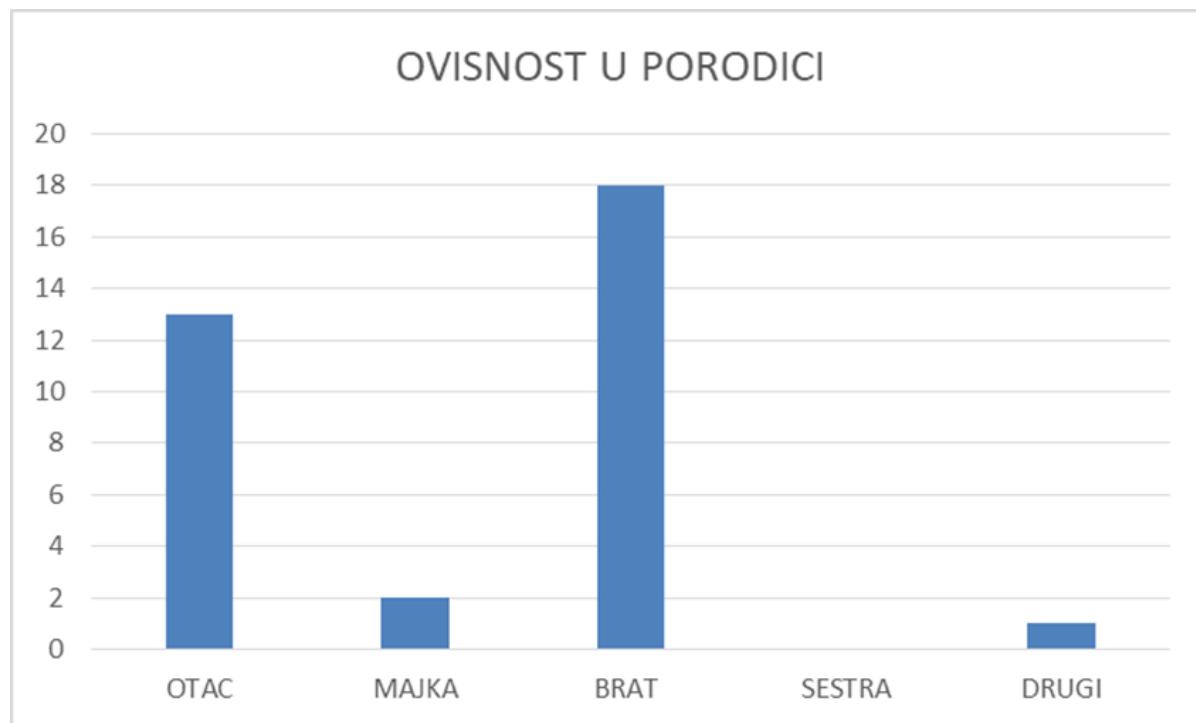
6. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je provedeno u Terapijskoj zajednici Kampus u periodu Mart - Decembar 2020 godine. U istraživanju je korištena anketa sa ponuđenih 20 pitanja. Anketu je ispinilo 79 ispitanika, od toga 76 muškog spola i 3 osobe ženskog spola.

U ovom istraživanju sam pokušala ustanoviti uticaj psihoaktivnih supstanci na kriminalno ponašanje mladih.

Uticaj porodice na početak upotrebe psihoaktivnih supstanci

Poremećaji i različite nepovoljnosti unutar porodice imaju negativan uticaj na njeno funkcionisanje. Mladi čovjek u jednom takvom porodičnom sistemu stiče i usvaja iskrivljene životne vrijednosti i neprihvatljive obrasce ponašanja. Mada je porodica nekada nemoćna da savlada i sama se odupre negativnim uticajima okoline. Što znači da kriminalno ponašanje mladih ne može uvijek biti samo problem porodice.

Kroz anketu sam utvrdila koliko je mladih ljudi odraslo u nepotpunoj porodici ili u kom periodu njihovog života je ta porodica izgubila svoju cjelovitost. Takođe, prikazala sam prisustvo nekog oblika ovisnosti unutar porodičnog domaćinstva. Od ukupnog broja ispitanika 34 (43%) osobe

su imale nekog od člana porodice koji je bio u ovisnosti, što je prikazano dijagramom. Najčešće prisutna ovisnost unutar porodičnog domaćinstva je bila ovisnost o nekoj psihoaktivnoj supstanci. Kao što se može vidjeti na dijagramu, 53 % ispitanika je reklo da je brat bio ovisnik o psihoaktivnim supstancama, a 38% njih je istaklo da je otac bio ovisan o alkoholu. Veoma rijetko je majka ovisnik, gdje su dva ispitanika navela majku kao ovisnika o psihoaktivnim supstancama (0,5%).

Počeci i povod eksperimentisanja sa psihoaktivnim supstancama

Put u novo i neistraženo za mladu osobu predstavlja izazov. Adolescencija je doba kada slabiji uticaj roditelja, a jača uticaj vršnjaka. Posebna karakteristika tog perioda je traganje za svojim identitetom i ispunjavanjem potrebe za pripadnošću. Mlade osobe traže sigurnost, prihvatanje i pozitivne emocije, u suprotnom javlja se osjećaj nezadovoljstva koji prerasta u ljutnju i strah, dok potreba da se željeno ostvari raste. Često se zanemari i izostane reakcija i pomoć porodice, na emotivna stanja i potrebe djece, što vodi otuđenosti. Mlade osobe tragaju za pripadanjem i razumjevanjem pa se okreću krugovima vršnjaka. U tom slučaju budi se radoznalost za eksperimentisanjem sa novim i nepoznatim, čemu doprinosi povodljivost i nisko samopouzdanje osobe tog životnog doba.

U anketi su ispitanici naveli životnu dob prvog suočavanja sa psihoaktivnim supstancama i koji su to najčešći razlozi koji su doveli do toga.

Najčešći motiv za početak eksperimentisanja sa drogom navodi se radoznalost 80%, drugo mjesto je povodljivost, odnosno uticaj vršnjaka 51%, potom teško djetinjstvo i nesloga u porodici, 30%.

Sredstva ovisnosti koja su bila najzastupljenija u upotrebi ispitanika

Obično je jasan put kojim najvećim dijelom svako od konzumenata prođe. Na tom putu prvo suočavanje sa sredstvima ovisnosti dešava se spontano iz već navedenih razloga koja karakterišu period adolescencije. U početnoj fazi eksperimentisanja najdostupnija i lahko prihvaćena psihoaktivna supstanca je marihuana. Dostupnost je uslovljena i prihvatljiva samom cijenom, jer u početku lični džeparac može da pokrije početničko konzumiranje. Uvriježeno je mišljenje kod mladih ljudi da je marihuana bezopasna i da njenu upotrebu mogu kontrolisati. Međutim, stalna želja za istraživanjem novog doživljaja vodi ih ka konzumiranju ostalih sredstava ovisnosti (benzodiazepini, speed, ecstasy, kokain, heroin). Uz sve to se vrlo često veže alkohol, koji se konzumira paralelno sa glavnim sredstvom ovisnosti.

U anketi sam pokušala to i prikazati. Počeci upotrebe, a potom kako se ovisnost razvija tako raste i tolerancija i potreba za sve većom dozom.

Najveći broj ispitanika je naveo da je marihuana bila prvo sredstvo ovisnosti sa kojim su počeli eksperimentisati. Paralelno sa marihanom značajan broj njih je koristio alkohol. Nakon početnog eksperimentisanja sa navedenim drogama, konzumenti počinju koristiti i druga sredstva kao što su speed i benzodiazepini. Kako se ovisnost produbljuje, tako se sve više formira i jedan ovisnički stil života. Takav stil života podrazumjeva svakodnevnu borbu za novčanim sredstvima koja će mu omogućiti kupovinu PAS koju ovisnik treba. Rukovodeći se potrebom, priseže za različitim društveno neprihvatljivim načinima obezbjeđivanja novaca. Kao glavno sredstvo ovisnosti 37 ispitanika je navelo heroin, a 26 njih je navelo speed. Benzodiazepini su bili glavno sredstvo ovisnosti kod 16 ovisnika, a samo 7 njih nije koristilo ništa drugo osim marihuane.

Potreba za novcem za nabavku psihoaktivnih supstanci kao motiv za činjenje krivičnih dijela

Biti ovisnik i zadovoljiti dnevnu potrebu za psihoaktivnom supstancom zahtjeva primjenu različitih oblika društveno neprihvatljivih obrazaca ponašanja.

Kada počinju eksperimentisati sa psihoaktivnim supstancama, mladi obično stiču sredstva za potrebe ovisnosti od džeparca, potom manipulacijom roditelja.

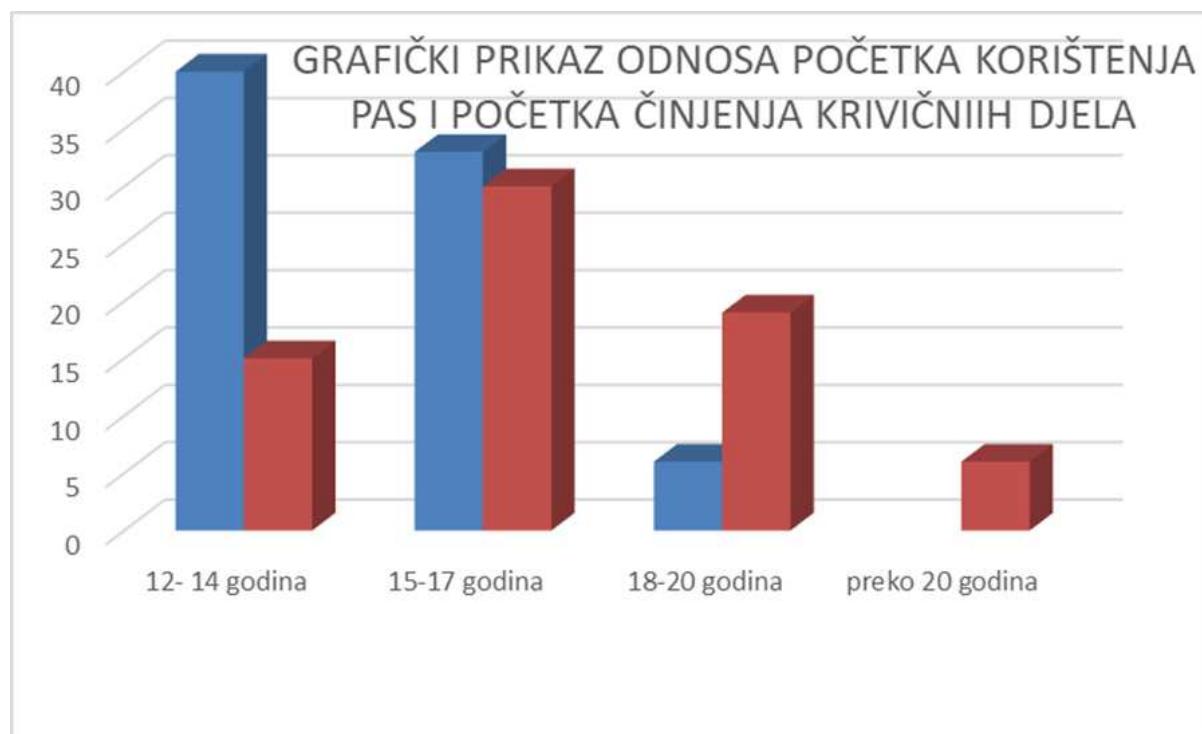
Sve veća doza supstance zahtijeva i više novčanih sredstava za potrebe ovisnosti, što dovodi do toga da osoba podlige različitim oblicima kriminalnih radnji kako bi zadovoljila potrebu za supstancom.

Od 79 ispitanika, njih 63 (80%) je navelo da je potreba za novcem za nabavku PAS bila motiv za činjenje krivičnih dijela, a 16 ispitanika (20%) nisu imali potrebu za činjenjem krivičnih dijela za nabavku PAS, ali samo njih 9 (11%) nije učinilo nikada krivično dijelo.

U tabeli je prikazana životna dob ispitanika u kojoj su počeli da eksperimentišu sa sredstvima ovisnosti. Također je prikazana i životna dob kod prvog učinjenog kriminalnog djela.

DOB	POČETAK KORIŠTENJA PAS	POČETAK ČINJENJA KRIMINALNIH DJELA
12- 14 godina	40	15
15-17 godina	33	30
18-20 godina	6	19
preko 20 godina		6

Grafički je prikazan odnos početka korištenja psihoaktivnih supstanci i početka činjenja kriminalnih dijela.

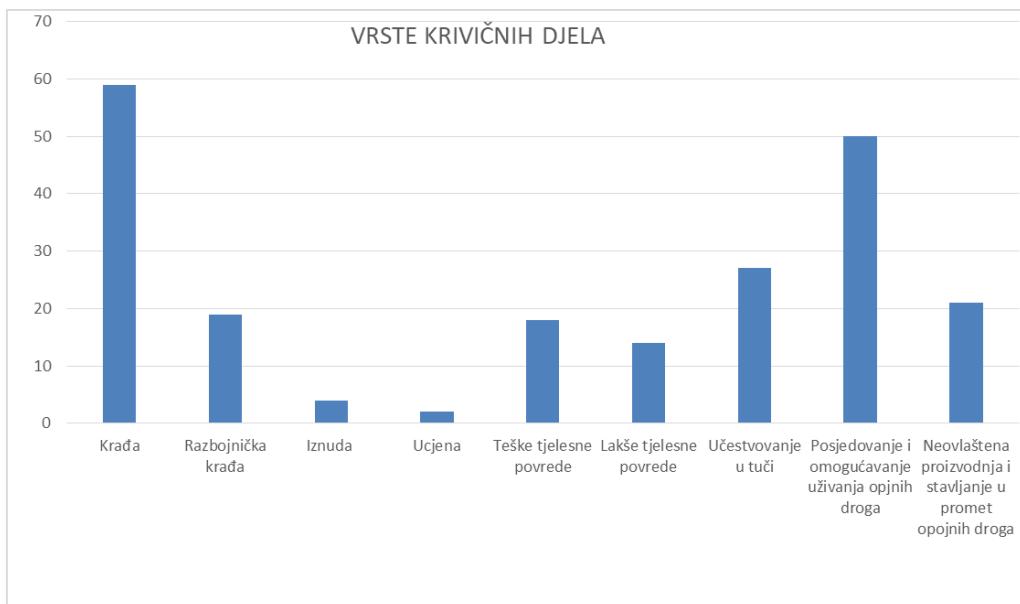

Tako se vidi da je 51% ispitanika počelo eksperimentisati sa nekim sredstvom ovisnosti u dobi od 12-14 godina, a 38% njih je i počinilo neko od krivičnih dijela u tom periodu života. Potom 42% njih je reklo da je prvo suočavanje sa psihoaktivnom supstancom imalo u dobi od 15-17 godina, a 91% su naveli da su prvo krivično dijelo počinili u istom periodu života. Zatim na trećem mjestu je period života od 18-20 godina za koje su ispitanici naveli da su bili počeci eksperimentisanja sa nekom drogom. Na kraju je 89 % ovisnika istaklo da su do 20-te godine napravili neko krivično dijelo, a samo 11% ispitanika su se izjasnili da nisu imali potrebu za činjenjem krivičnih dijela, jer su do novca za drogu dolazili ličnim radom.

Vrste i učestalost krivičnih dijela

Navodili smo već da su mladi ljudi u svijet ovisnosti ušli najvećim dijelom iz radoznalosti ili pod uticajem vršnjaka, što znači i potrebu za nečim novim, neistraženim ili vjerujući da će doživjeti ljepši svijet od onog u kojem žive. Jasno je da supstanca mijenja svijest, da se javlja osjećaj moći i neustrašivosti. Potreba da se pripadanjem određenim društvenim skupinama ili

idealiziranje ličnosti koje su predstavljale autoritet i moć, motiv su da osoba u adolescentnom dobu želi da bude dio tog svijeta. Konzumirati neku drogu, raditi sitne krađe, sve to u početku djeluje kao da se može držati pod kontrolom. Međutim, mladi nisu svjesni trenutka kada više nemaju kontrolu nad sobom i kada je već sve otislo vrlo daleko. To više nisu sitne krađe, jer to postaju ozbiljna krivična dijela, sve češća su privođenja u policiju. Tada su već mladi u sukobu sa zakonom, evidentirani u policijskim službama i etiketirani u društvu. Sve veći broj mlađih ljudi kreće stazom ovisnosti, tolerancija na supstance raste, a samim tim i potreba za većom količinom novca. Zavisno od vrste sredstva ovisnosti (heroin, kokain), vodi ih u činjenje težih krivičnih djela, kako bi pribavili više novčanih sredstava za potrebe ovisnosti.

Od vrste krivičnih djela navedenih u anketi, ispitanici su istakli da je krađa(84%) bila najzastupljenija, zatim, posjedovanje i omogućavanje uživanja opojnih droga (71%), potom učestvovanje u tuči (39%), slijedi neovlaštena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga (30%). Također, njih (19%) je učestvovalo u razbojničkoj krađi, dok su krivična djela ucjene i iznude zastupljena ispod 1%. Treba naglasiti da je 50% ispitanika učestvovalo u činjenju krivičnih djela svakodnevno, a 26% sedmično, dok je njih po 11% radili to mjesечно ili rijetko.

Na upit da li je izricana mjera od strane maloljetničkog suda, 29% ispitanika se izjasnilo da jeste.

Dužina činjenja krivičnih djela se ogleda u sljedećem, čak 48,5% ispitanika je činilo kaznena djela preko 5 godina, a 28,5% od 3-5 godina. Zatim, 16% njih je činilo krivična djela od 1-3 godine, a samo 0,4% manje od 1 godine.

Od ispitanika koji su počinili krivična djela (njih 70), 59 ili 84% su se izjasnili da su prestali činiti krivična djela. Njih 11 ili 16% navode da nisu prestali sa činjenjem krivičnih djela.

Istraživanje provedeno u San Franciscu na 43.000 liječenih ovisnika potvrdilo je vezu između uporabe droga i kriminala. Više od 80 % ispitanika bilo je bar jedanput u zatvoru, a 66 % ih je bilo dvaput ili češće (Jukić, 2018). Ako se ima u vidu tamna brojka, može se prepostaviti da je broj ovisnika počinitelja i kaznenih djela barem duplo veći.(Klarić, 2007.)

Faktori koji su doveli do prestanka činjenja krivičnih dijela

Prestanak krivičnih djela uvjetovan je često zakonskom sankcijom, a u drugom slučaju uključivanjem u neki oblik rehabilitacije, što podrazumjeva odlazak u Terapijsku zajednicu.

Zakonska sankcija za krivična djela koja rade ovisnici podrazumjeva zatvorsku kaznu za teža krivična djela, a mjeru obaveznog liječenja ili mjeru upućivanja na društveno korisni rad za lakša krivična djela.

Zatvorska kazna i mjera obaveznog liječenja u instituciji je faktor prestanka činjenja krivičnih djela na određeno vrijeme (1-3 godine).

Društveno korisni rad ne podrazumjeva uvijek i prestanak činjenja krivičnih djela.

Kroz anketu se može vidjeti da su 84 % ispitanika koji su počinili neko od krivičnih djela, naveli da je do prestanka činjenja istih došlo zbog uključivanja u neki oblik rehabilitacije. Potom, 16% ispitanika su istakli da još uvijek čine krivična djela.

Studija slučaja

Porodična anamneza

Bivši ovisnik S.K. rođen je 1991 godine. Odrastao je u domaćinstvu koje su sačinjavali otac, majka i brat. Brat je također ovisnik o psihoaktivnim supstanacama, a otac je bio ovisnik o alkoholu. Otac je tragično preminuo, tako što ga je zbog nekih nerazriješenih porodičnih odnosa ubio rođak.

Sjećajući se svoga djetinjstva opisuje ga kao prilično stresno i nemirno, s obzirom da je otac bio alkoholičar i da su često bili izloženi nasilju od strane oca. Kao traumatično iskustvo ističe da je više puta sa majkom noć proveo u dvorištu kuće kako bi izbjegli zlostavljanje.

„Kada bi otac u alkoholiziranom stanju došao kući znali smo da nam slijedi bol i patnja i fizički i psihički. Majku bi vrijedao, nazivao pogrdnim imenima i fizički maltretirao. Brat i ja smo plačući pokušavali odbraniti majku, ali tada bi i na nas nasrnuo. Kako bi izbjegli takve epizode često smo se skrivali u dvorištu kuće, a jutrom bih sa štrika uzeo neku garderobu kako bih se obukao i mogao otići u školu“.

U dobi od 8-9 godina počeo je da osjeća strah i otpor prema boravku u porodičnom domaćinstvu. Već tada je često izbivao iz kuće, jer nije imao neophodnu roditeljsku kontrolu, ni ograničenja shodno uzrastu.

Historija ovisnosti

Imenovani je počeo eksperimentisati sa psihoaktivnim supstancama sa 13 godina. Kao povod tome pripisuje neslogu u porodici, manjak roditeljske kontrole, potrebu za pripadanjem određenim društvenim skupinama.

Ovisnost, kriminalni dosije, sve to je bio sastavni dio njegove svakodnevnice narednih godina, perioda adolescencije i rane mladosti.

Prvo sredstvo ovisnosti je bila marihuana, paralelno sa alkoholom. Potom, slijedi speed, benzodiazepini i glavno sredstvo ovisnosti heroin, koji je uzimao intravenskom aplikacijom.

„Imao sam svega trinaest godina kada sam po prvi put dosao u dodir s marihanom. U tom periodu sam se počeo baviti ekstremnim sportom. Bio sam okružen ljudima koji imaju loše navike. Kao najmlađi u tom okruženju, želio sam da budem kao oni. Imali su

snažan uticaj na mene i moje ponašanje. Želio sam po svaku cijenu pripadati tom društvu. Da bi bio dio ekipe nisam prezao od toga da počnem uzimati sve ponuđeno, pa su tako slijedili benzodiazepini, zatim speed.

Ubrzo se uvlačim u kriminalne radnje, dijelom da budem cool, a dijelom jer je trebalo obezbjediti sredstva za potrebe ovisnosti“.

S.K navodi da je počeo sa sitnim krađama u prodavnicama, trafikama, pijacama. To je bio dio potrebe i želje za dokazivanjem i pripadanjem. Shvativši da ne osjeća strah i da mu to „dobro ide“, da je na taj način obezbjeđivao sredstva za potrebe ovisnosti i za zadovoljavanje nekih drugih životnih prohtjeva koja u porodici nije mogao nikada ostvariti. Radio je to skoro svakodnevno. Pored krađa, S.K je često bio sudionik tuča i razbojništva. U dobi od 16 godina izrečena mu je mjera maloljetničkog suda koja je podrazumjevala upućivanje u odgojni centar u trajanju od 15 dana.

„Više se nisam ni rekreativno bavio sportom. Prestao sam raditi nešto što mi je bilo toliko bitno. S vremenom se sve mijenjalo. Sve mi je teže bilo udovoljiti. Moja svijest se promijenila. Heroin sam probao u dobi od 18 godina. Nisam mogao da zaboravim užitak i moć kakvu do tada nisam osjetio. Prestao sam raditi nešto što mi je bilo toliko bitno. S vremenom se sve mijenjalo. Sve mi je teže bilo udovoljiti. Moja svijest se promijenila. Podrška koju sam imao od majke i prijatelja je bila sve manje bitnija za mene. Nisam više bio nasmijan niti sretan. Aura kojom sam bio okružen je nestala. Sve mi je teško padalo, heroin je zaokupirao moje misli. Kako doći do novca je bio moj jedini cilj. Želio sam brzo doći do novca, krađa je bila svakodnevna. Krao sam sve što sam mogao pretvoriti u novac, s vremenom sam upoznao mnoge ljudе kojima bi mogao prodati sve što bi im donio. Redovno posjećujem zlatare,tržnice. Krao sam sam, u grupama, gotovo da sam bio spremam na sve, samo kako bi se domogao novca. Ne znam više koliko puta sam bio uhvaćen, noć proveo u policijskoj stanici. Dešavalо se i to da sam bježao i uspjevalo u tome“.

S.K dalje navodi da je uslijedila otuđenost i od majke koja mu je bila najbitnija osoba u životu, za koju se toliko brinuo i toliko puta plakao zbog straha da će joj otac ponovo nauditi. Više mu nije bilo bitno ni šta se dešava u kući, pa čak ni saznanje da i brat konzumira psihoaktivne supstance. Krađe, razbojništva, posjedovanje i konzumiranje psihoaktivnih supstanci su postali stil života. Biti pod istragom u zatvoru mjesec ili dva mjeseca je također bilo prihvatljivo. Bilo je bitno izaći na slobodu i nastaviti tamo gdje je stao. Kako je vrijeme odmicalo tolerancija je

rasla i bila je potrebna veća količina supstance, samim tim i veća količina novca kako bi zadovoljio dnevnu potrebu za drogom. A onda se desilo da je uhvaćen sa većom količinom droge, zbog čega je osuđen i dobio je kaznu zatvora u trajanju od godinu dana.

Kako ističe S.K, ni u zatvoru nije riješio problem ovisnosti, jer je pronašao način kako redovno uzimati potrebnu dozu. Po izlasku iz zatvora ponovo se vraća starom društvu, navikama i ovisnosti. Potreba za supstancom je bila jača od svakog straha. Nakon nepune dvije godine ponovo biva osuđen na kaznu zatvora u trajanju od osam mjeseci zbog više krivičnih djela krađe koji su objedinjeni.

S.K je izašao iz zatvora i iz nekih i samom sebi neobjasnivih razloga javlja se po prvi put želja za nekim legalnim poslom i egzistencijom.

Izostanak straha prethodnih godina pripisuje moći i dominaciji supstance nad njegovom psihom, a takođe i manjkom godina, nezrelošću zbog koje nije mogao uvidjeti štetnost i posljedice uzimanja psihoaktivnih supstanci.

„Sve više sam se plašio, shvatio sam koliko je ustvari pogrešno sve ono sa čim sam se bavio. Strah mi je pomogao da već jednom prestanem s tim. Svjestan koliko sam nepravde nanio oštećenima i koliko je zaista grozno to što sam činio ljudima koji mi nisu ništa skrivali. Međutim, pronašao sam druge izvore, prestao sam da kradem ali sam nastavio da manipulišem i varam ljude. Kako god okrenem mnogo je bolje i pravednije od krađe.“

„ Negativni osjećaji mržnje, zlovolje, neprijateljstva, osvete, samoosuđivanja. To su sve đavli koji vas proganjaju, a sam sam ih stvorio u skladu s vlastitim razmišljanjem i osjećajima. Te su negativne emocije zaista duhovi (osjećaji zla). Govorim o emocijama koje prisiljavaju osobu da ih kroz loša djela ispolji. Uzrokujući duh neuroze i patnju. Droga i krađa su kao zlo koje vas proganja. Ne sramim se činjenice da sam doživio strah. Nakon par godina odlučujem se za nešto što je za mene bilo potpuno novo. Želio sam stati u kraj ovisnosti. Umor, iscrpljenost su jedni od razloga. Za početak sam prestao osudjivati druge. Osuda proizlazi iz vas samih. Bez osude nema ni boli. Osjećaj krivnje je također prouzročio bolesno stanje . Opruštanje je razmjena u kojoj mijenjate strah za vjeru, bolest za zdravlje. Radi skладa i duševnog mira. Ovo bi mogao usporediti s procesom pročišćavanja i destilovanja zagađene vode. Nastavljam svojim putem i nadam se da će ga već jednom savladati. Ja vjerujem da to mogu . Jer za to nije potrebna nadljudska

snaga, već promjena smijera misaonog obrasca. Želim biti onoliko dobar koliko sam nekada bio loš“.

Intervju sa S. K. je protekao u ugodnoj atmosferi. Imenovani je boravio u rezidencijalnom tretmanu terapijske zajednice Kampus, pri čemu sam sa njim radila individualni vid terapije. Naravno, trebalo je izvjesno vrijeme da se uspostavi odnos povjerenja. U početku je bilo dosta suzdržanosti da priča o određenim događajima iz svog života. Nakon uspostavljanja osjećaja povjerenja, S.K. pokazuje veliku otvorenost i komunikativnost. Kroz razgovor je više puta spomenuo stid i kajanje zbog učinjenih djela. Primjetan je žal za propuštenim prilikama u životu. Uočljiv je značajan potencijal, vještine i kreativnost koje do sada nisu iskorišteni. Poznavalac je muzike, umjetnosti i književnosti. Ostavlja dojam inteligentne i elokventne osobe. Privrženost majci, bratu i briga za njih kroz oporavak, za njega je bila još jedna otežavajuća okolnost.

Nesretno djetinjstvo, izloženost negativnoj porodičnoj klimi su velikim dijelom uticali na nastanak ovisnosti i devijantnog ponašanja.

Uključivanjem u tretman terapijske zajednice S.K je pokazao veliku motivaciju za promjenom načina života, otklanjanjem negativnih obrazaca ponašanja, a usvajanjem pozitivnih, kao i njihovu primjenu izvan zajednice.

7. ZAKLJUČAK

Mladi su najugroženija populacijska skupina za usvajanje i razvoj ovisničkog ponašanja, zbog specifičnosti njihovog životnog doba i sklonosti rizicima. Ovisnost o psihoaktivnim supstancama sa sobom nosi niz drugih problema, ne samo na nivou ličnosti samog ovisnika, nego i porodičnog sistema, kao i uključenosti u kriminalne radnje.

Rad u terapijskoj zajednici mi je omogućio da se susretjem i upoznam ličnost ovisnika i njegovu spremnost na činjenje krivičnih djela za zadovoljavanje potreba ovisnosti.. Činjenje kriminalnih djela pod dejstvom supstance ili u apstinencijskoj krizi predstavlja i sigurnosni problem, jer ugrožen može biti bilo ko u okruženju. Osoba koja je ovisnik je ujedno i konzument i kupac i preprodavač sto mu iz ugla višestrukih uloga daje mogućnost za činjenje više krivičnih djela.

Iskustveno sam uočila da se veliki broj ovisnika mlađe životne dobi (18-25 godina), rijetko uključuju u rehabilitacijski proces samovoljno. Uglavnom je to pod uticajem porodice ili nekim drugim vidom uslovljenosti. Stiče se dojam da je razlog tome u nekim slučajevima minimiziranje problema ili lažno samopouzdanje po pitanju kontrole istog. Upravo je produbljivanje kriminalnog ponašanja, vrlo čest razlog za uspostavljanje apstinencije i usmjerenošć u pravcu promjene zbog straha od ponovnog sočavanja sa zakonskim sankcijama.

Obzirom da je ovisnost recidivirajuća bolest, kriminalno djelovanje ne znači trajni prestanak. Ukoliko se bolest vrati, velika je mogućnost da se ovisnik ponovo vrati u kriminal.

Kako bi se održala kvalitetna apstinencija i osoba udaljila od svih oblika nedoličnog ponašanja, neophodna je podrška porodice i društva. Neophodno je prevenirati recidiv kroz stručnu pomoć: savjetovanje, grupe za podršku, edukacije i treninzi životnih vještina i zaposlenje.

Prevencija je ključna i najučinkovitija metoda u sprječavanju i suzbijanju zloupotrebe psihoaktivnih supstanci, kao i u sprječavanju posljedica koje sa sobom nosi na nivou ličnosti ovisnika, porodice i šire društvene zajednice.

Prevencija treba da obuhvati sve segmente društva.

Na nivou obrazovnog sistema omogućiti kontinuirane edukacije, kako za nastavnike i učenike, tako i za roditelje (vrlo je važno da pored nastavnika i učenika na edukacijama budu prisutni i roditelji), kako bi se upoznali sa štetnim posljedicama upotrebe psihoaktivnih supstanci. Zašto je to bitno? Iz razloga što je povezanost sistema obrazovanja i roditeljstva neophodna. Ključni

segment odgoja djece je da roditelj shvati koji je roditeljski stil najučinkovitiji u odgoju, te samim tim pomogne nastavnicima u procesu obrazovanja i socijalizacije. Djeca provedu 5-6 sati u učionici sa 20-30 druge djece i nastavnicima je ponekad vrlo teško na vrijeme primjetiti promjene u ponašanju djeteta, a koje mogu biti pokazatelj nekih riziko faktora. Više vremena provode kod kuće sa jednim ili više članova domaćinstva i puno je lakše uočiti eventualne promjene u ponašanju. Iz svega navedenog je bitna edukacija roditelja kako bi pravovremeno mogli primjetiti negativne promjene na svom djetetu. Da to bude odnos zasnovan na povjerenju i međusobnoj saradnji bez ikakve sujete na relaciji roditelj-nastavnik, a sve u cilju kvalitetnog odgoja, obrazovanja i socijalizacije mlade osobe.

Pored školstva i roditeljstva značajnu ulogu u procesu socijalizacije mladog čovjeka ima i društvena zajednica. Uloga društvene zajednice jeste omogućiti djeci da se bave aktivnostima kroz koje mogu ispoljiti svoje kreativne sposobnosti i potencijale u određenoj oblasti i tako pravilno izgrađivati svoj identitet. Svjedoci smo da danas ako roditelji nisu u mogućnosti da plate članarinu u sportskim klubovima, ta se djeca ne bave sportom bez obzira da li su talentovani ili ne. Taj momenat kod djece može da bude „okidač“ za devijantno ponašanje. Stvara se mišljenje da su sportovi samo za djecu imućnih roditelja.

Ukoliko se desi da tinejdžer počne da eksperimentiše sa psihoaktivnim supstancama, postavlja se pitanje kako reagovati? Prema Brlas (2010) upotreba droga i ovisnost se mogu spriječiti. Autor navodi da su istraživanja pokazala da preventivni programi koji uključuju porodice, škole, zajednice i medije mogu biti jako efikasni u sprečavanju ili smanjenju upotrebe droga i stvaranju ovisnosti. Informiranje i obrazovanje imaju značajnu ulogu u pomaganju ljudima da shvate kojim rizicima su izloženi od eventualne upotrebe droga. Uloga nastavnika roditelja, zdravstvenih radnika je ključna u obrazovanju mlađih i sprečavanju upotrebe i zloupotrebe psihoaktivnih supstanci.

Prevencija je odgovor na globalni i sve više zastupljen problem ovisnosti među mladima, koja treba biti usmjerena na opštu populaciju djece i mlađih, njihove roditelje, nastavnike. Važno je uočiti i rizične skupine djece i mlađih kako bi se na vrijeme i adekvatno reagovalo, te spriječio nastanak ili produbljivanje problema vezanog za upotrebe droga. Potrebno je razvijati zaštitne preventivne programe, ali i programe tretmana i liječenja. Nedovoljno poznavanje štetnih posljedica koje sa sobom nosi konzumiranje droga (zdravlje pojedinca, narušena porodična klima i sl.) umanjuje učinkovitost preventivnih programa, tako da je kvalitetna edukacija jedno od najjačih oružja u borbi protiv nastanka ovisnosti. (Brlas; 2010).

Pomoći društvene zajednice kroz navedene vidove prevencije uz konstantnu kontrolu može rezultirati smanjenom stopom kriminaliteta mladih.

Sakoman (1995) navodi da dileri pokušavaju stvoriti dojam da je uzimanje droge raširena pojava i da je sasvim normalno da je neko konzumira, jer to pogoduje njihovom poslu. Put od ovisnosti do kriminala upravo tako i počinje. Eksperimentisanjem se stvara ovisnost i potreba za većom dozom supstance, što dovodi do toga da je potrebna veća količina novca za potrebe ovisnosti, pa je lakše dilerima uvući ovisnika u svijet kriminalnog ponašanja putem prodaje droge ili će isti početi sa krađama.

Jasno je da pored prevencije upotrebe psihoaktivnih supstanci neophodna je i prevencija zloupotrebe psihoaktivnih supstanci i kriminalnog ponašanja. Važno je prevenirati kriminalitet na globalnom nivou, misleći na distribuciju i ponudu psihoaktivnih supstanci. Pa su tako usvojene i neke od konvencija koje se odnose na problem kriminaliteta vezanog za droge, a u našoj zemlji je usvojena „Državna strategija nadzora nad opojnim drogama, sprječavanju i suzbijanju zloupotrebe opojnih droga u BiH“, s ciljem određivanjem prioriteta u borbi protiv zloupotrebe opojnih droga. Pravni okvir Strategije su međunarodne konvencije i dokumenti:

- Konvencija Ujedinjenih nacija o opojnim drogama iz 1960. godine;
- Konvencija o psihotropnim supstancama iz 1971. godine;
- Konvencija protiv ilegalne trgovine opojnim drogama i psihotropnim supstancama iz 1988.godine;
- Strategija Evropske unije za borbu protiv droga 2005-2012;
- Konvencija UN o pravima djeteta;
- Politika zdravlja za sve SZO;
- Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala;

Opšti ciljevi Strategije nadzora nad opojnim drogama su:

- 1.Povećanje svijesti kroz obrazovanje zajednice u cilju primjene zdravih stilova života i očuvanja mentalnog zdravlja;
- 2.Suzbijanje i sprječavanje daljeg širenja zloupotrebe opojnih droga;

- 3.Sprječavanje razvoja bolesti zavisnosti, smrtnosti i oštećenja zdravlja zbog zloupotrebe opojnih droga;
- 4.Smanjenje šteta po zajednicu nastalih zbog zloupotrebe opojnih droga;
- 5.Smanjenje potražnje opojnih droga, prvenstveno kod mladih;
- 6.Jačanje institucionalnih kapaciteta i odgovornije uključivanje društva;
- 7.Unapređenje legistlativne i njene primjene;
- 8.Smanjenje ponude opojnih droga;
- 9.Formiranje nezavisne multisektoralne Kancelarije za suzbijanje zloupotrebe opojnih droga na nivou BiH;

U ovom radu je potvrđena i dokazana glavna hipoteza da su korisnici psihoaktivnih supstanci izvršitelji različitih kriminalnih radnji kako bi došli do novca za potrebe ovisnosti.

LITERATURA

- Addenbrooke, M. (2011) *Survivors of addiction: Narrative of recovery*, Hove, England: Rotlage
- Barnard M. (2007) *Drug addiction and families*, Philadelphia, USA: Jessica Kingsley
- Bortner, M. A. (1988) *Delinquency and Justice*, Phenix, Arizona, USA: School of Justice Studies. Arizona State University
- Brlas, S. (2011) *Terminološki opisni rječnik ovisnosti*, Virovitica: Grafiti Becker
- Brlas, S. (2010) *Važno je ne započeti*, Zagreb: IGP Štefanović
- Buljubašić, S. (2008) *Maloljetnička delinkvencija*, Sarajevo: DES d.o.o.
- Buljubašić, S., Šadić S. (2021) *Socijalni rad sa djecom i porodicama u riziku*, Sarajevo: TMP d.o.o.
- CARE International (2011). Priručnik M : *Priručnik za rad sa mladićima*. Banja Luka:
- Davison C.G., Neale, J. M., (1999) *Psihologija abnormalnog ponašanja i doživljavanja* Prijevod i hrvatska obrada. Jastrebarsko: Naklada Slap
- Deljkic I., *Suprotstavljanje zloupotrebi opojnih droga* (2007) Sarajevo, Graffo-M d.o.o.
- Dimitrijević I. (2007). *U veku droge: Priručnik za porodicu i školu*. Beograd
- Dorsman J., *Kako se zauvijek riješiti droge*, (2002) Ljubljana: Ljubljana d.d.
- Državna strategija nadzora nad opojnim drogama, sprječavanja i suzbijanja zloupotrebe opojnih droga u BiH- za period 2009-2013, Sarajevo: (2009)
- Državni izvještaj (podaci iz 2013.godine) za EMCDDA za 20114.godinu
- Dušanić, S. (2019), *Upotreba psihoaktivnih supstanci među mladima u BiH*, Banja Luka: Perpetuum mobile – institut za razvoj mladih i zejednice
- Đukanović M. B. (1994), *Droge: od zloupotrebe do zavisnosti*, Sarajevo: GIP Oko.
- Đukanović M.B. (1999) *Porodice narkomana*, Sarajevo, MEC
- European Monitoring Centre for Drugs and Drugs Addiction (2003) *Annual Report on the State of Drugs Problem in the European Union*. Lisbon: EMCDDA
- Glasser W., (2004), *Teorija izbor*, Zagreb: Alinea
- Hawkins J.D., Catalano R.E., i Miller J.Y. (1995) *Risk and Protective Factors for Alcohol and Other Drug Problems in Adolescence and Early Adulthood: Implications for Substance Abuse Prevention*, Washington, USA, Universty of Washington
- INCB (The International Narcotics Control Board – United Nations) (2005) *World Drug Report*, New York: INCB
- INTERPOL; (2006) *Drugs and Criminal Organizations*, Lyon

- Janković J., (2004) *Pristupanje obitelji – sustavni pristup*, Zagreb: Alinea.
- Kleiman M.A.R., Caulins J.P., Hawken A. (2011) *Drugs and drug policy: What everyone needs to know*; New York, USA: Oxford University press
- Koledin G., (2016) *Kriminogeno ponašanje i mogućnost predviđanja* Banja Luka: Grafid d.o.o.
- Krivični zakon Bosne i Hercegovine; Službeni glasnik BiH, br.3/06
- Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine; Službene novine FbiH, br.36/03
- Klarić D., (2002) *Crni trag droge*, Zagreb: Tiskara Meić
- Klarić D. (2007) *Droga (NE)rješiv problem*, Zagreb: Dvotočka
- Klarić D. (2006) *Porast nasilničkog kriminala kao komplementarni dio današnjih trendova zloupotabe droga. Stručno izlaganje na Konferenciji s međunarodnim sudjelovanjem, pod nazivom Ovisnost, zloupotaba droga, rehabilitacija, resocijalizacija i smanjenje štete*, Pula.
- Klarić D., (1999) *Suvremeni trendovi zloupotabe droga*, Zagreb: Državni inspektorat RH
- Kozarić – Kovačić D. i dr. (1996) *Sociopatološka obilježja narkomana i osoba s poremećajima ličnosti (počinitelj kaznenog djela)*, Zagreb: MUP RH
- Kušević V. (1990) *Zloupotreba droga*, Zagreb: RSUP RH
- Miller G.J., (2005) *Drugs and the law – Detection, recognition and investigation*, Charlottesville: Gould publications
- Milojević Z., (2007) *Igre koje igraju narkomani*, Novi Sad: Daniel Print
- Milosavljević B., Dušanić S., Zečević I., Čekrljija Đ., Lovrić S., Drobac M. (2004) *Mladi i toksikomanije*, Banjaluka: DPRS
- Milosavljević B., (2004) *Socijalna patologija i društvo*, Banja Luka: Filozofski fakultet.
- Modly D.,(1994) *Objašnjenje trileme - ubojstvo, samoubojstvo, nesretni slučaj*, Zagreb: MUP RH
- Modly D., Korajlić N., (2002) *Kriminalistički rječnik* Tešanj: Centar za kulturu i obrazovanje
- Modly D., (1988) *Kriminalitet ovisnika. Priručnik za stručno odrazovanje radnika unutrašnjih poslova*, Zagreb: RSUP SRH
- Modly D., Pavišić B. i suradnici, (1995) *Kriminalistika*, Sveučilište u Rijeci
- Pekić S., Smailbegović T. i grupa autora (2006) *Priručnik za multidisciplinarni pristup prevenciji zloupotrebe psihоaktivnih supstanci*, Sarajevo: Fojnica d.o.o.
- Petrović S.P., (2001) *Droga i ljudsko ponašanje*, Beograd; Partenon

- Petrović B., (2004) *Narkokriminal*, Sarajevo: Pravni fakultet univerziteta u Sarajevu
- Sakoman S., (2001) *Društvo bez droga*, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
- Sakoman S., (1995) *Doktore, je li istina da trava čisti pluća?*, Zagreb: Sysprint
- Sakoman S., (2002) *Obitelj i prevencija ovisnosti*, Zagreb: Sysprint d.o.o.
- Singer M. (1981) *Droga, omladina, kriminalitet*, Zagreb: Defektološki fakultet
- Singer M., (1994) *Kriminologija*, Zagreb: Globus
- Stanić T., (1989) *Zloupotreba droga i njeno suzbijanje. Priručnik za stručno obrazovanje radnika unutrašnjih poslova*, Zagreb: RSUP SRH
- Stanković M., (2008) *Droga i kriminal*, Beograd: Simbol
- Stanković N., (2017) *Kriminologija*, Banja Luka: Markos
- Šakić V., (1991) *Pregled važnijih teorija kriminalnog ponašanja. Penološke teme – pregledni članak*, Zagreb
- Šarić J., Sakoman S., Zdunić D., (2002) *Zlouporaba droga i uključenost u kriminalno ponašanje*, Zagreb: Klinička bolnica „Sestre milosrdnice“
- Tadić N. (2000) *Psihijatrija djetinjstva i mladosti*, Beograd: Naučna knjiga
- Tuce P., (2009) *Terapija identiteta*, Zenica: Minexprint
- Vidanović I., (2003) *Terapijski modeli socijalnog rada*, Beograd: Tiro-Erc
- Ured za suzbijanje zlouporabe opojnih droga, (2006) *Nacionalna strategija suzbijanja zlouporabe opojnih droga u RH za period od 2006. do 2012. i Akcijski plan suzbijanja zlouporabe opojnih droga u RH za period od 2006. do 2009. godine*, Zagreb: Vlada Republike Hrvatske
- Ured za suzbijanje zlouporabe opojnih droga, *Godišnja izvješća o provedbi Nacionalne strategije suzbijanja zlouporabe opojnih droga za 2000., 2001., 2002., 2003., 2004., 2005., 2006.*, Zagreb: Vlada RH
- UNODC (United Nations Office on Drugs and Crime), *Wold Drug Report (2000., 2001., 2002., 2003., 2004., 2005., 2006.)*, Vienna
- Zakon o sprječavanju i suzbijanju opojnih droga; Službeni glasnik, br.8/06
- Zimić J.I., (2000) *Smjernice za psihosocijani tretman o drogama u zdravstvenom socijalnom i zatvorskom sustavu*, Zagreb: (2019), Hrvatski Zavod za javno zdravstvo
- www.mup.ks.gov.ba/savjeti_za_roditele

Naziv odsjeka i/ili katedre:

Socijalni rad

Predmet:

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime:	Dženita Gušić
Naslov rada:	Uticaj ovisnosti o psihoaktivnim supstancama na kriminalitet mladih
Vrsta rada:	Završni magistarski rad
Broj stranica:	66

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Potpis